

99.019
EWB/3685

Cultuurspecifieke elementen in de strafrechtelijke hulpverlening aan allochtone jongeren

Inventariserend onderzoek

Tilburg, juli 2000

A.C. Spapens
S.F.M. van Wersch

IVA Tilburg

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Justitie.

Uitgever: IVA Tilburg
Prof. Cobbenhagenlaan 225, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg
Telefoonnummer: 013 - 4668480, telefax: 013 - 4668477

Vormgeving: Monique Seebregs-Dielen
Bea van Wijk

Drukwerk: Van Spaendonck Drukkerij B.V., Tilburg

Begeleidingscommissie:

Dhr. W.F. Velthuis	(Gemeente Amsterdam, voorzitter)
Dhr. H. El Maimouni	(Bureau Halt Amsterdam)
Mevr. drs. W.M. Kleiman	(Ministerie van Justitie/DGPJS)
Mevr. drs. A.L. Daalder	(Ministerie van Justitie/WODC)
Mevr. mr. C.T. Westra	(Ministerie van Justitie/DGPJS)

© 2000 Ministerie van Justitie/WODC

ISBN 90-6835-363-2

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of worden openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Ministerie van Justitie/WODC.

Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning bij artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Pag.

Samenvatting	1
1 Inleiding	7
2 Doelstelling en uitvoering van het onderzoek	11
2.1 Doelstelling	11
2.2 Uitvoering	12
3 Cultuurspecifieke elementen in organisatie van het hulpverleningstraject	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Toelating van jongeren tot het project	16
3.3 Intake	18
3.4 Koppeling van de jongeren aan een begeleider	19
3.5 Tijdsduur van de begeleiding	23
3.6 De relatie tussen ITB-projecten en andere instanties	24

4	Inhoudelijke aspecten van de hulpverlening	27
4.1	Inleiding	27
4.2	Houding ten aanzien van de jongeren	28
4.3	Bepalen van de eigen grenzen door de hulpverlener	30
4.4	Betrekken van de ouders bij de hulpverlening	31
5	Vergelijking tussen de onderzoeksuitkomsten en bestaande literatuur	37
6	Conclusies en aanbevelingen	45
	Bijlagen	51
	Bijlage 1: Literatuur	53
	Bijlage 2: Voor interviews geselecteerde projecten	57
	Bijlage 3: Checklist gesprekken met ITB-projecten criminele allochtone jongeren	63

Samenvatting

Cultuurspecifieke elementen in de strafrechtelijke hulpverlening aan allochtone jongeren

Achtergrond van het onderzoek

Als uitvloeisel van de zogeheten 'CRIEM-nota' (Criminaliteit in relatie tot de integratie van etnische minderheden) wordt een landelijke aanpak ontwikkeld die is gericht op een sluitende, individuele en gestructureerde benadering van alle jeugdigen uit etnische groepen die zich met lichtere vormen van criminaliteit bezighouden, dan wel daartoe neigen. Individuele Trajectbegeleiding (ITB) is de methodiek die daarbij wordt toegepast. De kern daarvan is dat dat jeugdigen door een hulpverlener individueel worden begeleid bij het oplossen van problemen op uiteenlopende terreinen (bijvoorbeeld school, vrijetijdsbesteding, de relatie met de ouders). ITB wordt voor andere doelgroepen al langer toegepast, bijvoorbeeld in projecten die zijn gericht op de 'harde kern'.

De centrale vraag in het onderhavige onderzoek is of bij de individuele begeleiding van jongeren uit etnische minderheden, rekening moet worden gehouden met cultuurspecifieke elementen en zo ja, op welke wijze dit dan kan gebeuren. In dat geval zouden de hulpverleners die jongeren zullen gaan begeleiden in het kader van CRIEM, gebruik kunnen maken van die kennis. Deze vraag is onderzocht door na te gaan welke ervaringen met de begeleiding van allochtone jongeren zijn opgedaan in reeds bestaande hulpverleningsprojecten waar vormen van individuele begeleiding worden toegepast.

Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek is in twee stappen uitgevoerd. Allereerst is aan de hand van schriftelijke documentatie en een telefonische rondgang bij grote en middelgrote gemeenten, een inventarisatie gemaakt van voor de onderzoeksvraag relevante

projecten. Het ging daarbij om (strafrechtelijke) hulpverleningsprojecten waaraan allochtone jongeren deelnemen, waarin een vorm van individuele begeleiding wordt toegepast en waarin (mogelijk) cultuurspecifieke elementen in de begeleiding worden gehanteerd.

Deze niet-uitputtende inventarisatie leverde een vijfenzeventigtal initiatieven op, waaruit tien projecten zijn geselecteerd. Met vertegenwoordigers van die projecten is een gesprek gevoerd waarin uitgebreid is ingegaan op de vraag of en hoe cultuurspecifieke elementen in de aanpak worden toegepast. Deze resultaten zijn vervolgens gelegd naast andere literatuur over dit onderwerp en tevens is een tweetal wetenschappers om commentaar gevraagd. Ten aanzien van het begrip '*cultuurspecifieke elementen*' is onderscheid gemaakt in *organisatorische* en *inhoudelijke* aspecten. We gaan daarop nader in.

Cultuurspecifieke elementen in de organisatie van de begeleiding

Allereerst is nagegaan of bij allochtone jongeren het begeleidingsproces anders wordt georganiseerd dan bij autochtone jongeren. Het gaat hier om toelatingscriteria, de koppeling van een jongere aan een hulpverlener, de samenwerking met andere instanties in de wijk of gemeente en de tijdsduur van de hulpverlening.

Toelatingscriteria

Toelatingscriteria zijn doorgaans meer algemeen van karakter (dat wil zeggen: niet cultuurspecifiek) en houden vooral verband met de zwaarte van de problematiek van de jongere in relatie tot de doelgroep van het project. Binnen de onderzochte projecten wordt gesignaleerd dat allochtone jongeren in het algemeen minder snel geneigd zijn hun problemen op tafel te leggen dan autochtone jongeren. Dit zou er toe kunnen leiden dat de problematiek sneller wordt onderschat, zeker wanneer het beeld dat tijdens de intakefase naar voren komt bepalend is voor de toelating tot het project.

Koppeling van een hulpverlener aan een jongere

In individuele trajectbegeleiding is de koppeling van de jongere aan een hulpverlener een belangrijk aandachtspunt. De mate waarin rekening wordt gehouden met de achtergrond van de jongere is echter wisselend. In sommige projecten gebeurt dit nadrukkelijk niet, bijvoorbeeld daar waar wordt gewerkt met een team van hulpverleners met dezelfde training en kwalificaties. In projecten die als 'netwerk' zijn opgezet, waarin dus begeleiders met diverse achtergronden samenwerken,

wordt dit doorgaans wel gedaan. Etnische achtergrond is dan echter slechts één van de elementen die bij het koppelen van de jongere aan een hulpverlener worden meegewogen.

Wanneer het project beschikt over allochtone hulpverleners is het zeker niet zo dat zij per definitie worden gekoppeld aan jongeren uit de eigen etnische groep. Hun aanwezigheid vormt echter wel een belangrijk voordeel: allochtone hulpverleners kunnen hun kennis over de cultuur en de wijze van benadering (ook van de ouders) overdragen aan hun collega's van autochtone afkomst.

Samenwerking met andere instanties

Een goede samenwerking met andere instanties in de wijk of gemeente is voor ITB-projecten van groot belang. In dit verband worden structurele contacten onderhouden met een scala aan organisaties. Specifiek ten aanzien van allochtone jongeren kunnen contacten met migrantenorganisaties van belang zijn. Deze contacten worden doorgaans gelegd naar aanleiding van begeleidingstrajecten voor individuele jongeren. De verklaring hiervoor is dat het vanwege de sterke onderlinge verdeeldheid vaak problematisch is om structureel contact te onderhouden met diverse migrantenorganisaties.

Tijdsduur van de begeleiding

De tijdsduur van de begeleiding wisselt per project. Trajecten van drie, zes of twaalf maanden zijn mogelijk. Het is ook mogelijk dat geen tijdslimiet geldt. Door de geïnterviewden wordt breed onderschreven dat de hulpverlening aan allochtone jongeren gemiddeld meer tijd vergt. De jongeren staan enerzijds vaak minder open voor de hulpverlening, zijn zich minder goed bewust van hun problemen, zo stelt een deel van de geïnterviewden. Anderzijds kost het ook meer tijd om de ouders inhoudelijk te betrekken bij de hulpverlening.

Inhoudelijke elementen van de begeleiding

Ten aanzien van de inhoud van de begeleiding kan eveneens worden verondersteld dat rekening gehouden wordt met cultuurspecifieke aspecten. In dit verband zijn drie elementen naar voren gekomen. Ten eerste de benadering van en omgang met de jongere door de hulpverlener; ten tweede het vinden van een goede balans tussen autochtone en allochtone opvattingen en tot slot, het betrekken van de ouders bij de begeleiding.

Benadering van en omgang met de jongere

De houding van de hulpverlener ten aanzien van de jongere en diens cultuur is cruciaal in de begeleiding, zo komt uit het onderzoek naar voren. Cultuur is tegelijkertijd echter een algemeen begrip: het vormt op zichzelf nog geen verklaring voor het gedrag of de beslissingen van individuele personen.

De problematiek van de individuele jongere, of de gebruiken binnen het specifieke gezin vormen derhalve het uitgangspunt. Onderkend wordt dat de autochtone hulpverlener nu eenmaal niet op de hoogte kan zijn van alle relevante aspecten van een diversiteit aan culturen. Dit probleem dient in de praktijk te worden ondervangen door het aannemen van een open, respectvolle houding en door vragen te stellen. Wanneer in het project hulpverleners werkzaam zijn met dezelfde etnische achtergrond als de desbetreffende jongere kunnen zij, zoals vermeld een belangrijke rol spelen als vraagbaak of adviseur.

Balans tussen autochtone en allochtone opvattingen

Een nadrukkelijke opvatting binnen de onderzochte projecten is dat respect voor de cultuur van de jongere belangrijk is. Echter, de in Nederland geldende normen en waarden zijn het uitgangspunt: de realiteit is immers dat de toekomst van de jongere hier ligt. Een cultureel onderscheid is tevens geen excuus voor het overtreden van basisregels, zo wordt gesteld. Afspraken nakomen, geen agressief gedrag vertonen, aan de eigen ontwikkeling willen werken en stoppen met criminele activiteiten zijn voorbeelden van (overigens in vrijwel elke cultuur geldende) normen waaraan de jongere wordt geacht zich zonder meer te houden. Men gaat er in de meeste onderzochte projecten van uit dat de jongeren, vaak van tweede of derde generatie, dermate vernederlandst zijn dat zij ook volkomen op de hoogte zijn van de in Nederland geldende normen en waarden en daarop dus ook nadrukkelijk kunnen worden aangesproken.

Betrekken van de ouders bij de begeleiding

Wanneer er in de begeleiding sprake is van cultuurspecifieke elementen heeft dit volgens de betrokkenen vooral te maken met de wijze waarop de ouders worden betrokken bij de begeleiding. Algemeen wordt onderkend dat het betrekken van de ouders bij de hulpverlening een cruciale succesfactor is. Zij dienen hun rol als eerste vertrouwenspersoon van de jongere (weer) te kunnen vervullen. Tegenover de ouders, in tegenstelling tot de jongere, moeten de hulpverleners echter vaak wel nadrukkelijk rekening houden met problemen als een mogelijk gebrekkige integratie in de Nederlandse samenleving, taalproblematiek en informatie-achter-

stand als het gaat om de werking van allerlei instanties. Een belangrijk deel van de begeleiding bestaat dan ook uit het vergroten van de kennis van en het begrip voor de hier geldende zeden en gebruiken bij de ouders, zodat het sluiten van compromissen met de eigen culturele opvattingen wordt vergemakkelijkt. Voorts blijkt dat de wijze waarop gezinsleden met elkaar omgaan soms sterk verschilt van wat in autochtone gezinnen gebruikelijk is. De hulpverlener zal ook met dat aspect rekening moeten houden. De geïnterviewden stellen echter met klem dat gewaakt moet worden voor stereotypering. Enerzijds is er groot onderscheid tussen etnische groepen, anderzijds zijn er sterke verschillen tussen afzonderlijke gezinnen. 'Vuistregels' zijn derhalve niet te formuleren.

Vergelijking met bestaande literatuur

Deze onderzoeksuitkomsten zijn vervolgens gelegd naast recente literatuur. Het aantal relevante studies bleek zeer beperkt. Aan de ene kant is er een omvangrijke documentatie als het gaat om culturele kenmerken van verschillende etnische groepen en is er tevens een grote hoeveelheid evaluaties of beschrijvingen van individuele hulpverleningsprojecten beschikbaar. In beide typen literatuur wordt echter niet of nauwelijks ingegaan op cultuurspecifieke kenmerken van de hulpverlening aan allochtone jongeren. De rapporten waarin dit wel is gebeurd laten bevindingen zien die in hoge mate vergelijkbaar zijn met die uit het onderhavige onderzoek. Er zijn echter enkele interessante ontwikkelingen zichtbaar.

In de eerste plaats is in de houding van de hulpverleners ten aanzien van allochtone jongeren een verschuiving zichtbaar: zij zijn op dit moment meer geneigd gangbare normen af te dwingen dan enkele jaren geleden nog het geval leek. Een mogelijke verklaring in dit verband is dat als gevolg van het justitiële beleid in de afgelopen jaren het accent van de begeleiding van criminele jongeren is verschoven van het vrijwillige naar het strafrechtelijke kader¹. Dit biedt de hulpverleners in de praktijk ook een betere stok achter de deur om het gewenste gedrag af te dwingen.

In de tweede plaats is hierdoor het gesignaleerde onderscheid ontstaan tussen de benadering van allochtone jongeren en hun ouders, dat in eerder onderzoek (nog) niet als zodanig naar voren kwam. Het cultuurspecifieke in de begeleiding van

1 Dat beleid is overigens mede gebaseerd op de studies waarmee wij onze uitkomsten hebben vergeleken.

allochtone jongeren blijkt vooral te verwijzen naar de wijze waarop de ouders worden ingeschakeld bij de hulpverlening.

Slotconclusie en aanbevelingen

De belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat rekening houden met de achtergrond en cultuur van een jongere en diens ouders cruciale factoren zijn binnen de methodiek van individuele trajectbegeleiding. Tegelijkertijd is elke situatie verschillend, waardoor er nauwelijks organisatorische of inhoudelijke 'vuistregels' te geven zijn. Voorts wordt van de hulpverleners steeds meer verwacht dat zij in de omgang met allochtone jongeren en hun ouders de 'Nederlandse' normen en waarden niet ondergeschikt maken aan die uit andere culturen en dat zij waar mogelijk afwijkende opvattingen kunnen ombuigen.

Van de hulpverleners mag in onze ogen op voorhand worden verwacht dat zij (theoretische) basiskennis hebben van de omvangsvormen en gebruiken van die (etnische) bevolkingsgroepen waarmee zij het meest te maken hebben. Een scala aan algemene literatuur staat daarvoor ter beschikking.

Aan de andere kant is praktijkervaring het meest doorslaggevend. De opbouw van deze kennis kan in hoge mate worden bevorderd door praktische vormen van kennisoverdracht. Allochtone collega-hulpverleners spelen in het licht van deskundigheidsbevordering een belangrijke rol. Zij kunnen hun collega's van Nederlandse afkomst bijvoorbeeld wijzen op valkuilen bij het benaderen van de ouders, bij het ter sprake brengen van problemen, etcetera. De belangrijkste aanbeveling die voortvloeit uit dit onderzoek is dan ook het verder ontwikkelen van methodieken voor kennisoverdracht en -uitwisseling zowel binnen als tussen projecten, ook in verschillende gemeenten, waarbij hulpverleners van diverse afkomst nadrukkelijk worden ingeschakeld.

1 Inleiding

Het jeugd- en veiligheidsbeleid staat al langere tijd hoog op de agenda van de diverse overheden. In het integraal veiligheidsprogramma van juni 1999 wordt geconstateerd dat 'voortzetting van het beleid ook in de komende periode noodzakelijk is, met bijzondere aandacht voor de zwaartepunten verjonging, verharding en de blijvende oververtegenwoordiging van jongeren uit etnische minderheden'. Door verschillende auteurs, bijvoorbeeld Bovenkerk (1994) en Van Gemert (1995), is gepleit voor meer aandacht voor het culturele gezichtspunt bij het zoeken naar verklaringen voor en de aanpak van criminaliteit, die wordt gepleegd door allochtone jongeren. Niet alleen de 'klassieke' factoren als sociaal-economische positie, leeftijd en woonomgeving zijn op allochtone jongeren van toepassing. Ook de sociaal-culturele achtergrond van de verschillende etnische groepen en de daaruit voortvloeiende integratie- en acculturatieproblemen die zij ondervinden zijn van belang. Normen- en waardenpatronen, bijvoorbeeld met betrekking tot de opvoeding van kinderen, passen wel bij de sociaal-culturele situatie in het herkomstland, maar zijn niet altijd adequaat in de Nederlandse samenleving¹. Een belangrijke conclusie van de genoemde auteurs is dat de criminaliteit onder allochtone jongeren alleen kan worden teruggedrongen door de onderliggende problemen van sociaal-culturele aard aan te pakken.

Individuele Trajectbegeleiding (ITB) is een aanpak waarin een persoon individueel en planmatig wordt begeleid bij het bereiken van vooraf geformuleerde doelen. Individuele trajectbegeleiding wordt bijvoorbeeld toegepast binnen de arbeidsvoorziening, maar ook als een vorm van begeleiding van problematische (c.q. criminele) jeugdigen. Na aanmelding wordt de huidige leefsituatie van de jongere in kaart gebracht waarna wordt nagegaan op welke leefgebieden er veranderingen

1 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Ministerie van Justitie, 1997.

tot stand moeten worden gebracht om tot oplossing van de problemen te komen. Op basis hiervan wordt een individueel hulpverleningsplan opgesteld waarin concrete afspraken staan over het uit te voeren traject (Ministerie van Justitie/DJPS, 2000a, p. 2).

Met ITB is in de afgelopen jaren op projectbasis ervaring opgedaan als het gaat om de begeleiding van jongeren die tot de zogenaamde 'harde kern' kunnen worden gerekend. In februari 2000 heeft de minister van Justitie besloten tot landelijke en structurele invoering van de ITB voor harde kernjongeren. Het gaat hier om jeugdige delinquenten die al enige keren met justitie in aanraking zijn gekomen voor ernstige strafbare feiten en die als gevolg daarvan (voor het eerst) in aanmerking komen voor een forse vrijheidsstraf (ministerie van Justitie, 2000 (b), p. I). Bij de aanpak van de harde kern is de aandacht niet exclusief gericht op allochtone jongeren.

De methodiek van ITB zal echter ook worden toegepast op jeugdigen uit etnische groepen die zich met lichtere vormen van criminaliteit bezighouden, danwel daartoe neigen (ministerie van Justitie 2000 (a), p. 2). Deze vorm van begeleiding is een uitloeijsel van de zogenaamde 'CRIEM-nota' (Criminaliteit in relatie tot de integratie van etnische minderheden). In deze nota wordt door de ministeries van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een driesporenbeleid aangekondigd ten aanzien van respectievelijk jonge kinderen, schoolgaande jeugd en jeugdigen die in aanraking (dreigen te) komen met het strafrecht. Het doel van dat laatste beleidsspoor is een landelijke aanpak te ontwikkelen gericht op een sluitende, individuele en gestructureerde benadering.

De methodiek van individuele trajectbegeleiding is als onderdeel van de hulpverlening aan jongeren die crimineel gedrag vertonen niet nieuw. Binnen hulpverleningsprojecten en -trajecten wordt in Nederland reeds op diverse plaatsen een individuele aanpak toegepast. Die projecten zijn meestal niet specifiek op allochtone jongeren gericht, maar deze vormen doorgaans wel een belangrijk deel van de cliëntenpopulatie. Op dit moment ligt bij het ministerie van Justitie de vraag voor of en op welke wijze, in bestaande of reeds beëindigde projecten rekening is gehouden met cultuurspecifieke elementen bij de begeleiding van jongeren uit etnische minderheden. IVA Tilburg, het instituut voor sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek van de Katholieke Universiteit Brabant, is gevraagd een onderzoek uit te voeren dat deze vraag beantwoordt.

Het is de bedoeling dat uit een verkenning van (delen van) methodieken en werkwijzen inzichten en 'best-practices' kunnen worden afgeleid die binnen de ITB-begeleiding kunnen worden toegepast.

Ter beantwoording van de onderzoeksvraag zijn lopende projecten geïnventariseerd waarbinnen een vorm van individuele begeleiding wordt toegepast. Het gaat om projecten die doelgroepen van verschillende 'zwaarte' bedienen. Projecten kunnen zowel een justitieel als vrijwillig kader hebben.

Leeswijzer

In het vervolg van deze rapportage wordt allereerst ingegaan op de doelstelling en uitvoering van het onderzoek (hoofdstuk 2). Vervolgens komt in hoofdstuk 3 de wijze aan de orde waarop cultuurspecifieke elementen worden meegenomen in de procesmatige kanten van de hulpverlening, bijvoorbeeld als het gaat om de toewijzing van een hulpverlener aan een jongere, de duur van de hulpverlening, etcetera. Hoofdstuk 4 gaat daarna in op de wijze waarop inhoudelijk tijdens de begeleiding cultuurspecifieke elementen worden meegenomen. Vervolgens wordt een (niet uitputtende) vergelijking gemaakt met de bevindingen uit dit onderzoek en de uitkomsten uit ander onderzoek dat de aanpak van en de hulpverlening aan criminele allochtone jongeren als onderwerp heeft (hoofdstuk 5). In hoofdstuk 6 worden de conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan.

Bijlage 1 bevat een overzicht van de geraadpleegde literatuur. In bijlage 2 wordt een beknopte beschrijving gegeven van de projecten die in het kader van dit onderzoek globaal zijn geïnventariseerd. Bijlage 3, tot slot, geeft een overzicht van de gehanteerde protocollen voor de interviews.

2 Doelstelling en uitvoering van het onderzoek

2.1 Doelstelling

De hoofddoelstelling van het onderzoek is te omschrijven als het inventariseren van cultuurspecifieke elementen die in bestaande individuele hulpverleningstrajecten worden toegepast voor allochtone jongeren en wanneer daarvan structureel sprake is, het vaststellen van de succes- en faalfactoren daarbij. Daarbij is nader onderscheid gemaakt in organisatorische en inhoudelijke elementen van de hulpverlening.

Onder organisatorische aspecten van de hulpverlening kan de vraag worden verstaan of en hoe rekening gehouden wordt met cultuurspecifieke elementen in de wijze waarop:

- het hulpverleningstraject is georganiseerd (bijv. toelating tot het project, duur van de hulpverlening, organisatie van de intake, etc.);
- een hulpverlener wordt gekoppeld aan een jongere (naar etnische afkomst, geslacht, etc.);
- wordt samengewerkt met andere instanties in de wijk of gemeente.

Cultuurspecifieke elementen met betrekking tot de inhoud van de hulpverlening verwijst naar:

- de benadering van en omgang met de jongere door de hulpverlener;
- het vinden van een goede balans tussen Nederlandse en allochtone opvattingen;
- de benadering van en omgang met het sociale systeem door de hulpverlener.

2.2 Uitvoering

Het onderzoek omvatte twee fasen. In de eerste fase is geïnventariseerd welke (strafrechtelijke) hulpverleningsprojecten in Nederland lopen of hebben gelopen, waarin mogelijk cultuurspecifieke elementen in de begeleiding van allochtone jongeren zijn toegepast.

Dit is gebeurd aan de hand van een globaal onderzoek van literatuur en andere documenten en van een telefonische inventarisatie onder een aantal grote gemeenten.

In het tweede deel van het onderzoek is uit deze (zowel lopende als reeds beëindigde) projecten een selectie gemaakt. Met vertegenwoordigers van die projecten is vervolgens een gesprek gevoerd waarin dieper is ingegaan op de vraag wat die cultuurspecifieke aanpak dan precies inhoudt of inhoud. We gaan op beide onderdelen nader in.

Vervolgens zijn de resultaten uit het onderzoek voorgelegd aan een tweetal deskundigen op dit terrein en zij hebben de conclusies voorzien van commentaar. Dit commentaar is verwerkt in het rapport.

Globale inventarisatie van projecten waarin individuele trajectbegeleiding plaatsvindt

In Nederland lopen reeds de nodige strafrechtelijke hulpverleningsprojecten en -trajecten waarin een vorm van individuele begeleiding wordt toegepast. Deze projecten zijn doorgaans niet specifiek gericht op allochtone jongeren (enkele uitzonderingen daargelaten). De ervaring leert echter dat vaak wel een belangrijk deel van de jongeren in deze projecten van allochtone afkomst is. Bijvoorbeeld uit een evaluatie van het project Nieuwe Perspectieven in Rotterdam, welke door IVA Tilburg is uitgevoerd, is bekend dat ten behoeve van allochtone jongeren soms een specifieke aanpak noodzakelijk wordt geacht en door de hulpverleners ook wordt toegepast (Spapens et al., 2000).

In het eerste deel van het onderzoek is nagegaan welke individuele (strafrechtelijke) hulpverleningsprojecten en -trajecten waaraan ook allochtone jongeren deelnemen, in Nederland worden of werden uitgevoerd. Dit is gebeurd aan de hand van een onderzoek van beschikbare literatuur en een telefonische inventarisatie.

In de **schriftelijke documentatie** over deze projecten (beschrijvingen, jaarverslagen, etc.) is gezocht naar informatie over de vraag of cultuurspecifieke aanpassingen in de hulpverlening aan allochtone jongeren zowel inhoudelijk als in de

werkwijze mogelijk zijn toegepast, welke ervaringen, zowel positief als negatief, daarmee zijn opgedaan en welke resultaten zijn bereikt.

Verskillende typen literatuur zijn in beschouwing genomen. Om te beginnen zijn door de ministeries van Justitie en BZK diverse malen overzichten en evaluatierapporten gepubliceerd van projecten op het terrein van veiligheid ten aanzien van (allochtone) jongeren¹. Daarnaast zijn ook door universiteiten en onderzoeksbureaus evaluaties van projecten verricht, niet alleen in de vorm van 'officiële' rapporten, maar bijvoorbeeld ook in scripties. Tot slot worden door projecten zelf bijvoorbeeld beschrijvingen, jaarverslagen of verantwoordingen voor de subsidiegevers vervaardigd.

Deze documentenanalyse heeft vooral globale informatie opgeleverd. In verreweg de meeste gevallen wordt geen specifieke methodiekbeschrijving gegeven, zodat ook niet duidelijk wordt in hoeverre er cultuurspecifieke elementen in de hulpverlening worden toegepast en welke resultaten daarmee eventueel zijn bereikt, bijvoorbeeld ook ten aanzien van recidive. Het aantal lopende of beëindigde strafrechtelijke hulpverleningsprojecten is voorts relatief beperkt en ook is niet over alle projecten evaluatieve informatie beschikbaar.

In de tweede plaats is door middel van een **telefonische ronde** nagegaan in welke gemeenten projecten lopen (of in het verleden hebben gelopen) waarin individuele trajectbegeleiding wordt toegepast². Op deze wijze is informatie verkregen over projecten in een veertigtal gemeenten. Het gaat om de wat grotere gemeenten (primair de G25), maar ook kleinere plaatsen waar sprake is van specifieke problematiek of een verhoudingsgewijs grote allochtone inwonersgroep (bijvoorbeeld Venlo of Gorinchem).

De projecten waarnaar werd verwezen zijn vervolgens telefonisch benaderd met een beperkt aantal kernvragen over het project, bijvoorbeeld de doelgroep, werkwijze, looptijd en de vraag of al dan niet cultuurspecifieke elementen worden toegepast in de hulpverlening. Daarnaast is verzocht om toezending van nadere documentatie (indien beschikbaar), bijvoorbeeld een projectbeschrijving of jaarverslag.

1 Zie bijvoorbeeld Ministerie van Binnenlandse Zaken (1994), Van Dijk van Soomeren en partners (1996) en Kleiman en Terlouw (1997).

2 Informatie over deze projecten is verkregen via de betrokken gemeenten of via contactpersonen bij de politie (jeugdcoördinatoren).

Diepgaander onderzoek bij een selectie van projecten

Het tweede deel van het onderzoek bestond uit een nadere inventarisatie van een selectie van projecten die in het licht van de onderzoeksvraag het meest relevante informatie zouden kunnen opleveren. Uit het in de eerste fase van het onderzoek samengestelde overzicht van projecten is, in overleg met de begeleidingscommissie een selectie gemaakt van tien projecten. Daarbij zijn de volgende keuzecriteria gehanteerd:

- spreiding met betrekking tot de afkomst van de jongeren (projecten gericht op bijv. Marokkanen, Turken, Antillianen, Surinamers, etc.);
- spreiding met betrekking tot de zwaarte van de doelgroep (first-offenders, harde kern, vrijwillig of justitieel kader);
- projecten die al wat langer lopen, cq waar reeds enige jaren ervaring is opgedaan met de aanpak;
- projecten waar wordt gewerkt met allochtone hulpverleners naast projecten waar de hulpverleners (overwegend) een autochtone achtergrond hebben;
- spreiding over Nederland, dat wil zeggen projecten in de grote steden in de randstad naast projecten in kleinere gemeenten elders in het land.

De vertegenwoordigers van deze projecten (zo mogelijk de hulpverleners die in de praktijk met de jongeren te maken hebben) zijn persoonlijk geïnterviewd. Als gesprekspartners zijn personen gekozen die zoveel mogelijk zelf betrokken zijn bij de hulpverlening aan de jongeren. In de meeste gevallen is gesproken met hulpverleners of (project-)coördinatoren. De gesprekken met deze projectmedewerkers hebben ongeveer anderhalf uur in beslag genomen. In deze gesprekken zijn de onderzoeksvragen aan de orde gesteld (zie bijlage 3 voor de uitgebreide vragenlijst). Gegeven de aard van het uitgevoerde onderzoek en de relatief beperkte hoeveelheid relevante documentatie, hebben de gesprekken de meeste inhoudelijke informatie opgeleverd.

Tot slot is het hoofdstuk conclusies en aanbevelingen voorgelegd aan enkele wetenschappers die zich met het voorliggende onderwerp bezighouden. In dit verband hebben prof. dr. R. Diekstra en dr. F. van Gemert commentaar geleverd dat is verwerkt in het eindrapport.

3 Cultuurspecifieke elementen in organisatie van het hulpverlenings-traject

3.1 Inleiding

De organisatie van het hulpverleningstraject kan worden opgeknipt in verschillende fasen. Onderscheid kan worden gemaakt in de toelating van de jongere tot het project, de intakefase, de feitelijke hulpverlening en de beëindiging van de hulpverlening, al dan niet gepaard gaande met overdracht aan een andere instantie.

In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag of in de organisatie van de hulpverlening rekening wordt gehouden met de afkomst van de jongere. Dit kan bijvoorbeeld te maken hebben met het hanteren van contra-indicaties, de toewijzing van een hulpverlener aan een jongere, de lengte en organisatie van de begeleiding, maar ook met de aansluiting van de hulpverlening op die van andere instanties. In het onderstaande schema staan de projecten die in het onderzoek zijn geïnterviewd. De globale kenmerken ervan zijn samengevat in het onderstaande schema, voor een nadere beschrijving verwijzen wij naar bijlage 2.

Schema 3.1: Overzicht van geïnterviewde projecten.

Projectnaam	Doelgroep: leeftijd	Doelgroep: etniciteit	strafrecht. kader	licht crimineel of harde kern	Looptijd
Nieuwe Perspectieven, Amsterdam	13-20	algemeen	nee	licht crimineel & recidiverend	sinds '93
Programma Nieuwe Kansen, Utrecht	12-20	algemeen (veel Marokkanen)	beide	risicogroep & licht crimineel	sinds okt '99 nieuwe aanpak (v/h Keerpunt)
Het Hellend Pad, Haarlem	12-25	algemeen (veel allochtonen)	beide	risicogroep, licht crimineel & recidiverend	sinds '94
Project Agadir, Leiden	12-18	algemeen va. 01/00 (v/h Marokkanen)	beide	licht crimineel & harde kern	sinds '94
ITB-Break, Lelystad & Dronen	16-25	algemeen	ja	harde kern	sinds '96
Project Reclassering Eindhoven (PRE)	geen leeftijdsgrens (v/h 12-25)	algemeen va. 01/00 (v/h allochtonen)	beide	licht crimineel	sinds '97
GOGAM, Gouda	12-23	Marokkanen	ja	harde kern	sinds '96
De Twentse Omslag, Almelo	12-18 jaar	algemeen	ja	harde kern	sinds '98
Allochtone Jongeren Project, Venlo	12-23	algemeen va. 01/00 (v/h allochtonen)	nee	licht crimineel	okt. '98
Marokkanen-project, Enschede	t/m 25	Marokkaans & allochtoon	nee	licht crimineel & recidiverend	sinds '93

3.2 Toelating van jongeren tot het project

Hulpverleningsprojecten waarin intensieve trajectbegeleiding wordt toegepast zijn doorgaans niet specifiek op allochtone jongeren gericht. Zij vormen doorgaans echter wel een belangrijk deel van de deelnemersgroep. In dit onderzoek is nagegaan hoe in *reeds lopende* projecten wordt omgegaan met de begeleiding van allochtone jongeren. De schets in dit hoofdstuk is derhalve meer algemeen van karakter en niet specifiek voor de doelgroep van de individuele trajectbegeleiding in het kader van CRIEM (de licht criminele allochtone jongeren), dan wel de ITB voor de 'harde kern', zoals die in februari van dit jaar is vertaald in een standpunt van de minister van Justitie.

De onderzochte projecten bedienen doelgroepen van verschillende zwaarte. In een aantal gevallen is hulpverlening licht en heeft zij een meer preventief karakter. Daarnaast zijn projecten onderzocht die gericht zijn op licht criminele jongeren (first-offenders). Tot slot kan het gaan om de aanpak van de zogenaamde 'harde kern', dat wil zeggen jongeren die al meerdere malen met justitie in aanraking zijn gekomen.

De gehanteerde 'toelatingscriteria' hangen hiermee samen. In de beide eerste gevallen vindt deelname doorgaans 'vrijwillig' plaats. Dit betekent dat de deelname niet is opgelegd door de officier van Justitie (Openbaar Ministerie) of de rechter. Wel kan een jongere vrijwillig deelnemen op advies van de politie of reclassering. De deelname aan de 'harde kern' projecten is vrijwel nooit vrijwillig, maar deze vindt doorgaans plaats in een strafrechtelijk kader, dat wil zeggen opgelegd door de desbetreffende justitiële instanties.

De jongeren die deelnemen aan de individuele trajectbegeleiding hebben vaak niet alleen problemen op het vlak van criminaliteit. Doorgaans gaat het om een combinatie van problematiek op diverse leefgebieden, bijvoorbeeld huisvesting, school, relaties binnen het gezin, vrijetijdsbesteding, arbeid of financiën. Ook (lichte) vormen van psycho-sociale problematiek kunnen aan de orde zijn. Projecten waarin individuele begeleiding wordt toegepast hanteren doorgaans het uitgangspunt dat op meerdere 'leefgebieden' sprake moet zijn van problemen.

In vrijwel alle onderzochte projecten worden ook contra-indicaties gehanteerd voor deelname. In het algemeen zijn dit zware psychische of psychiatrische problematiek en niet-hanteerbare verslavingsproblematiek. In projecten die gericht zijn op een lichtere justitiële doelgroep kan ook een zwaarder crimineel verleden van de jongere reden zijn voor uitsluiting. Als praktisch punt geldt dat jongeren over een adres moeten beschikken waar zij bereikbaar zijn, ook voor andere instanties. Voor jongeren die zwervende zijn wordt zo mogelijk tijdelijke woonruimte geregeld, of tenminste een postadres.

Tot slot worden jongeren uitgesloten die illegaal in Nederland verblijven. Deze jongeren beschikken niet over noodzakelijke papieren, hetgeen het bijvoorbeeld moeilijk maakt praktische zaken te regelen als school of werk.

In het licht van de belangrijkste onderzoeksvraag kan worden geconstateerd dat slechts in uitzonderlijke gevallen de afkomst van de jongere een reden kan zijn om hem of haar niet toe te laten tot het project. In één project is specifiek genoemd

dat alleenstaande minderjarige asielzoekers (zogenaamde AMA's) niet worden toegelaten. Dit heeft te maken met praktische zaken: AMA's beschikken meestal niet over een sociaal netwerk in Nederland dat kan worden ingeschakeld bij de hulpverlening en verblijven daarnaast niet altijd voor langere tijd in dezelfde gemeente.

3.3 Intake

In veel hulpverleningsprojecten is het gebruikelijk bij de start een uitgebreide intake te verrichten waarin wordt nagegaan op welke leefgebieden de jongere problemen ondervindt. In een aantal gevallen is ten aanzien van deze werkwijze discussie.

Uit een evaluatie van het project Nieuwe Perspectieven in Rotterdam (Spapens et. al, 2000) bleek dat daar soms wordt afgeweken van deze werkwijze, met name in de hulpverlening aan allochtone jongeren. Door de betrokken hulpverleners wordt gesteld dat de complexiteit van de problematiek meestal pas blijkt in de loop van een interventietraject.

De in dit project gehanteerde intakeprocedure met twee hulpverleners ('de gebruikelijke opstelling in een politieverhoor'), werkt niet volgens de betrokkenen. Jongeren geven niet al in het eerste gesprek volledige openheid van zaken, zoals de intakeprocedure van Nieuwe Perspectieven veronderstelt. De hulpverleners gaan er in de praktijk van uit dat het best kan worden gestart met hulpverlening ten aanzien van de acute moeilijkheden, om op die manier een vertrouwensbasis te kweken waardoor de jongere ook andere problemen gaat aankaarten (Spapens et. al. 2000, pp 50-52).

In het kader van het onderhavige onderzoek wordt door diverse geïnterviewden aangegeven dat het winnen van vertrouwen van de jongere een belangrijk aspect is waarmee rekening gehouden moet worden. Aangeduid wordt dat onder andere bij Turkse jongeren rekening gehouden moet worden met het feit dat soms trots of schaamteproblematiek ertoe kan leiden dat men minder snel problemen op tafel legt. Ontkenning van gepleegde feiten kan mogelijk ook in andere culturen een grotere rol spelen ('al stonden er twintig getuigen omheen, ze zullen nog glashard ontkennen dat ze een delict gepleegd hebben').

In projecten waarbij de deelname vrijwillig is, vormt de snelheid waarmee de hulpverlening wordt gestart een cruciaal punt. In sommige gevallen is dit met betrekking tot allochtone jongeren nog sterker van belang dan bij autochtone deelnemers. 'Als een Marokkaans meisje dreigt weg te lopen moet je meteen ingrijpen, want als ze het daadwerkelijk doet zijn de problemen, ook voor de ouders, veel erger. Als je eerst een afspraak gaat maken voor een uitgebreide intake ben je al te laat', aldus één van de hulpverleners in het project Nieuwe Perspectieven Rotterdam (Spapens et al., 2000, p. 51).

Deze noodzaak tot snelheid wordt bijvoorbeeld ook onderkend door het project GOGAM in Gouda, dat specifiek is gericht op Marokkaanse jongeren. Hier vindt aanmelding plaats door de politie, Raad voor de kindbescherming of de (jeugd-)reclassering. Het eerste contact met de jongere wordt bij voorkeur reeds gelegd wanneer deze nog in de politiecel zit. Dit is overigens niet specifiek voor Gouda, maar geldt tevens voor vergelijkbare projecten.

In projecten waar de deelname voortvloeit uit een beslissing van de rechter of het Openbaar Ministerie is de snelheid waarmee de hulpverlening wordt gestart van minder groot belang. In het project ITB-Break in Lelystad bijvoorbeeld zit de jongere op het moment van aanmelding vaak vast, hetgeen betekent dat hij of zij weinig keuze heeft ten aanzien van de vraag wel of geen deelname: niet deelnemen betekent immers dat de (rest) van de opgelegde straf 'gewoon' moet worden uitgezeten.

3.4 Koppeling van de jongeren aan een begeleider

Een volgend aspect van de begeleiding is de wijze waarop de jongere wordt gekoppeld aan een hulpverlener. Ook hier kan de vraag worden gesteld of de culturele achtergrond van de jongere en/of de hulpverlener een rol speelt bij de toewijzing. In niet alle projecten kan deze keuze op vergelijkbare wijze worden gemaakt:

- Sommige projecten beschikken niet over allochtone hulpverleners in het team, maar alleen over werkers van autochtone afkomst. In het laatste geval kan puur praktisch niet worden gekoppeld op basis van etnische achtergrond.
- Projecten kunnen bestaan uit teams van hulpverleners die dezelfde methodiek hanteren en beschikken over vergelijkbare vaardigheden, bijvoorbeeld Hellend Pad in Haarlem of Nieuwe Perspectieven in Amsterdam. In het

laatste project wordt bijvoorbeeld nadrukkelijk gesteld dat de jongere de eerste hulpverlener toegewezen krijgt die beschikbaar is, ongeacht bijvoorbeeld afkomst of geslacht.

- Projecten kunnen echter ook meer een netwerkarakter hebben, dat wil zeggen dat daarin verschillende disciplines vertegenwoordigd zijn. In die gevallen wordt eerder aan de hand van de problematiek van de jongere bepaald welk type hulpverlener op dat moment het meest adequaat is. Voorbeelden van deze aanpak zijn het Marokkanenproject in Enschede en het project Coach in Deventer.

Deze factoren bepalen derhalve tevens de keuzemogelijkheden met betrekking tot de koppeling van een jongere aan een hulpverlener.

In het algemeen geldt dat in de koppeling van hulpverlener en jongere wordt gestreefd naar maatwerk. Rekening houden met de etnische afkomst van de jongere is daarvan een onderdeel.

Er kunnen praktische en inhoudelijke redenen zijn om een hulpverlener uit de eigen etnische groep wel of niet te koppelen aan een jongere. Soms gebeurt dit bewust niet en wordt de jongere toegewezen aan de hulpverlener die op dat moment beschikbaar is. Soms is dit praktisch onmogelijk omdat er geen hulpverlener beschikbaar is met dezelfde afkomst als de desbetreffende jongere.

Wanneer wel wordt gekozen voor een koppeling op basis van etnische afkomst wordt dit veelal ingegeven door de overweging dat een begeleider die de taal van de jongere en diens ouders spreekt en de cultuur kent, eenvoudiger contact kan leggen en met name de ouders beter begrip kan bijbrengen voor Nederlandse normen en waarden en het justitiële systeem. Ook zijn sommige gesprekspartners er van overtuigd dat de ouders zich beter begrepen voelen door iemand van de eigen afkomst en er daardoor sneller vertrouwen kan ontstaan. Nederlandse begeleiders ondervinden vaak problemen als gevolg van een taalbarrière in het contact met (Marokkaanse) ouders, omdat zij veelal slecht of geen Nederlands spreken. Bovendien kunnen de Marokkaanse begeleiders snel inschatten of zij met een meer 'traditioneel' of juist 'progressief' gezin te maken hebben en de omgangsvormen daaraan aanpassen. Ook geven de gesprekspartners aan dat de hulpverleners met de informatie die zij hebben over het Nederlandse schoolstelsel, het justitiële systeem en Nederlandse normen en waarden goed kunnen

aansluiten bij het kennisniveau (en de soms onjuiste verwachtingen) van de ouders. Geslacht kan, in combinatie met de etnische achtergrond van de jongere, eveneens een criterium voor koppeling aan de hulpverlener zijn. In de optiek van sommige geïnterviewden is het bij allochtone jongeren niet altijd zinvol om een mannelijke hulpverlener te koppelen aan een vrouwelijke jongere. De reden hiervoor is overigens vaker dat de ouders hiertegen bezwaar hebben, dan dat dit voor de jongere zelf doorslaggevend is. Ook hier blijft het individuele geval derhalve bepalend.

Het nadeel van het koppelen van een jongere aan een (allochtone) hulpverlener is dat deze vaak bekend is in de gemeenschap waar de jongere uit afkomstig is. Dit maakt dat de hulpverlener altijd herkenbaar is voor de doelgroep en ouders. Zeker als deze zelf woonachtig is in de stad of de wijk waar het project wordt uitgevoerd, betekent dat dat het werk 'nooit ophoudt'.

Sommige jongeren zouden vanwege deze bekendheid juist niet begeleid willen worden door iemand uit de eigen etnische groep, uit vrees dat hun problemen in de eigen gemeenschap bekend raken. Bovendien benadrukken de jongeren door niet te kiezen voor een hulpverlener uit de eigen etnische groep soms dat zij dezelfde behandeling en kansen willen krijgen als hun Nederlandse lotgenoten en ook op dezelfde wijze begeleid willen worden, aldus sommige geïnterviewden.

De bovenstaande discussie is zoals hiervoor reeds werd aangeduid niet altijd relevant: in veel gevallen is het vormen van een koppel van hulpverlener en jongere uit dezelfde etnische groep onmogelijk, simpelweg omdat er geen allochtone hulpverleners in het project werkzaam zijn. De teams van de meeste projecten zijn 'monocultureel', dat wil zeggen er werken alleen Nederlandse begeleiders. De aanwezigheid van allochtone hulpverleners zou volgens de betrokkenen een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de hulpverlening aan jongeren uit dezelfde etnische groep, bijvoorbeeld doordat zij in staat zijn hun Nederlandse collega's te informeren over specifieke opvattingen en gebruiken. In veel gevallen slaagt men er echter niet of nauwelijks in om allochtone hulpverleners te werven. Dit probleem speelt sterker in kleinere gemeenten, waar de hulpverlener in spé de meeste jongeren en hun families persoonlijk kent en alleen al om die reden vaak niet in de eigen gemeente wil werken.

Daar waar sprake is van een monocultureel (Nederlands) team, doen de (Nederlandse) begeleiders volgens sommige geïnterviewden de kennis van de diverse

culturen van de jongeren in de praktijk op en bespreken zij hun ervaringen ook onderling. In deze teams wordt voor de taalproblemen bij contacten met ouders een tolk ingeschakeld.

Volgens enkele geïnterviewden heeft een Nederlandse begeleider in een allochtoon gezin als nadeel dat de hulpverlener altijd een 'buitenstaander' blijft en ouders om die reden sommige onderwerpen niet met hem of haar willen bespreken. Het kan andersom echter ook een voordeel zijn om 'buitenstaander' te zijn. Ook hier geldt dat een Nederlandse begeleider juist bepaalde zaken ter sprake kan brengen waarvan het allochtone gezin liever niet het risico loopt dat deze bekend worden in de eigen gemeenschap. De hulpverlener kan ongeacht zijn of haar afkomst altijd kennis van en ervaringen met de Nederlandse samenleving en de systemen daarbinnen (onderwijs, sociale zekerheid en arbeidsmarkt) overbrengen, uiteraard mits de taalproblematiek niet te groot is. De begeleider biedt de jongeren en de ouders als het ware een 'toegang' tot die samenleving en haar systemen.

De aanwezigheid van een allochtone medewerker in het team betekent uiteraard dat over de specifieke etnische groep waaruit deze afkomstig is, meer kennis beschikbaar is, die kan worden toegepast. Dit heeft bijvoorbeeld betrekking op de mogelijkheid tot deskundigheidsbevordering of het optreden als klankbord voor de (Nederlandse) collega's die werken met allochtone jongeren. Het betekent echter niet dat die allochtone collega per definitie de begeleiding op zich zou moeten nemen van alle allochtone jongeren, aldus de meeste gesprekspartners.

Ten aanzien van de samenstelling van het team wordt in het rapport 'Een kleurrijke aanpak (Van Dijk, Van Soomeren en partners, 1996)' aanbevolen om te zorgen voor een multi-etnische samenstelling van de teams die de begeleiding voor allochtone jongeren uitvoeren. Het projectteam zou qua etnische afkomst zo veel mogelijk een afspiegeling moeten zijn van de doelgroep, om de jongeren goed te kunnen helpen en om voor ouders meer vertrouwen op te wekken. De kracht van Nederlandse medewerkers zou vooral liggen in hun ervaring in de omgang met Nederlandse instellingen. Ook wordt gepleit voor detachering van medewerkers vanuit verschillende disciplines (onder andere politie en hulpverlening) om extra kennis in te brengen in het project.

Dit onderzoek wijst in een iets andere richting: de geïnterviewden geven aan dat allochtone hulpverleners niet altijd beschikbaar zijn. Voorts verschilt de matching van een jongere aan een hulpverlener met de in het project gehanteerde werkwij-

ze. Wanneer er sprake is van een team met hulpverleners die over vergelijkbare training beschikken wordt bijvoorbeeld gemakkelijker op 'volgorde van binnenkomst' gekoppeld. In 'netwerkprojecten' wordt sterker gekeken naar de vraag welke instantie op dat moment het best aansluit bij de behoefte van de jongere. 'Vuistregels' voor de matching van hulpverleners aan jongeren op basis van afkomst zijn in de praktijk moeilijk te geven, behalve dat hier sprake dient te zijn van maatwerk. Het belangrijkste is niet zozeer de afkomst van de hulpverlener alswel diens houding ten aanzien van de cultuur van de jongere. Allochtone teamleden kunnen daaraan een welkome bijdrage leveren door hun Nederlandse collega's te wijzen op specifieke aandachtspunten (houding, respect, wijze waarop problemen ter sprake worden gebracht), maar dit betekent niet dat zij per definitie aan jongeren uit hun eigen etnische groep moeten worden gekoppeld.

3.5 Tijdsduur van de begeleiding

Met betrekking tot de tijd die moet worden besteed aan de begeleiding kan eveneens een samenhang met de etnische afkomst van de jongere worden verondersteld. Naarmate een jongere minder is ingeburgerd in de Nederlandse cultuur zou het immers meer tijd kunnen vergen om hem of haar te begeleiden.

De duur van de geboden begeleiding is uiteraard afhankelijk van de doelgroep van het project. Ook kan de lengte van de hulpverleningstrajecten wisselen met de individuele problematiek van de jongere.

In de praktijk hanteren veel projecten een maximale termijn van drie tot zes maanden, soms met een mogelijke uitloop naar negen maanden. Twee projecten specifiek gericht op de zogenaamde 'harde kern' bieden (verplicht) gedurende een heel jaar begeleiding en na afloop daarvan kan er op verzoek met een lage frequentie nog een beroep gedaan worden op de begeleiders. Andere projecten stellen geen maximale termijn: de jongere wordt begeleid zo lang als er hulp nodig is op (één van) de leefgebieden (onderwijs, vrijetijdsbesteding, criminaliteit, etc.).

Bij vrijwel alle projecten blijft de drempel na afloop van de begeleiding laag: jongeren (en soms ouders) komen na afsluiting van de hulpverlening nog terug voor vragen en problemen. De begeleiders staan daar ook voor open en houden op die manier nog enig zicht op de leefsituatie van de jongere.

Vrijwel alle geïnterviewden zijn het er over eens dat in een periode van zes maanden voornamelijk kan worden gewerkt aan het oplossen van acute problemen van de jongere op diverse leefgebieden, bijvoorbeeld met betrekking tot huisvesting, school, schuldsanering of het vinden van werk (afhankelijk van de leeftijd van de jongere). Het werken aan een gedragsverandering vergt veel meer tijd, zeker als het om jongeren gaat met complexere problematiek of bijvoorbeeld harde kern jongeren.

Onderschreven wordt dat de tijdsduur van de hulpverlening ten aanzien van allochtone jongeren doorgaans langer dient te zijn. Dit heeft enerzijds te maken met de jongeren zelf, maar anderzijds ook omdat meer tijd moet worden besteed aan het inschakelen van de ouders bij de hulpverlening. Het eerste heeft te maken met het feit dat de jongeren over het algemeen weinig bewust zijn van hun problemen en daardoor minder openstaan voor de hulpverlening, zo wordt door diverse gesprekspartners onderschreven. Het tweede heeft bijvoorbeeld betrekking op het winnen van het vertrouwen van de ouders, het (enigszins) opheffen van informatie-achterstanden ten aanzien van het functioneren van de Nederlandse instituties, etc. In hoofdstuk 4 komen we daarop terug.

3.6 De relatie tussen ITB-projecten en andere instanties

Een zijdelings aandachtspunt in de werkwijze van de hulpverleningsprojecten, wat niettemin van groot belang is als succesfactor, heeft betrekking op de relaties die worden onderhouden met andere instanties in de wijk of gemeente. Het succes van de hulpverlening aan de jongere staat of valt vaak met de vraag hoe snel en efficiënt zaken in de beginfase kunnen worden 'geregeld'. De mogelijkheid om de 'hiërarchieke weg' (lees: wachtlijsten) langs de officiële toewijzingsorganen te kunnen ontlopen is doorgaans sterk afhankelijk van het onderhouden van goede relaties. Een en ander heeft uiteraard niet alleen betrekking op het resultaat ten aanzien van de hulpverlening aan allochtone jongeren, maar geldt ook meer in het algemeen. Het ontstaan van de bureaus Jeugdzorg wordt door één van de projecten in dit verband nadrukkelijk als een probleemfactor beschouwd, aangezien het 'onderhands regelen' van zaken sterk wordt bemoeilijkt door de centrale toegang via dit bureau.

De intensieve samenwerking met doorverwijzers en andere instellingen krijgt veelal vorm in netwerken of overlegorganen. De vertegenwoordigers van de

diverse instellingen leren elkaar op die manier goed kennen en de begeleiders van intensieve begeleidingsprojecten hebben daardoor korte lijnen naar de instellingen toe en kunnen soms voorrang krijgen bij het regelen van (praktische) zaken. Juist omdat de jongeren maar een beperkte tijd begeleid worden, zijn zij gebaat bij het snel vinden van oplossingen. Wachtijden bij de reguliere instellingen kunnen tot stagnering van het begeleidingstraject leiden.

Met migrantenorganisaties wordt door de meeste projecten niet structureel samengewerkt. Incidenteel bestaat er contact met een migrantenorganisatie, wanneer daar bij de begeleiding bij een bepaalde jongere de behoefte aan bestaat. In het algemeen vinden de respondenten het niet eenvoudig om tot structurele samenwerking te komen met deze organisaties, omdat er per groepering in het algemeen meerdere (belangen)organisaties bestaan, die elkaar onderling niet altijd even goed liggen. 'Als je structureel contact onderhoudt met één organisatie ben je voor de ander geen partij meer.' Als men tot structureel overleg wil komen met verschillende organisaties per culturele groepering kost dit veel tact en tijd. In het algemeen wordt dat niet gedaan, maar proberen de hulpverleners in individuele gevallen bij de begeleiding van jongeren wel contact te onderhouden met medewerkers van verschillende organisaties.

Bij één project wordt samengewerkt met de (Marokkaanse) ouderverenigingen in de wijken waarin het project wordt uitgevoerd en bij een ander project met een ('progressieve') moskee.

4 Inhoudelijke aspecten van de hulpverlening

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal met welke inhoudelijke elementen rekening gehouden wordt in de hulpverlening aan allochtone jongeren. Daarbij geldt uiteraard in de eerste plaats de vraag of hiervan in de praktijk sprake is en zo ja, of dit dan consequent gebeurt.

In het onderzoek is in de eerste plaats nagegaan in hoeverre sprake is van de toepassing van cultuurspecifieke elementen in de *hulpverleningsmethodiek*. Daarbij stuiten we direct op de constatering dat in de praktijk verreweg de meeste projecten niet blijken te beschikken over een op papier uitgewerkte inhoudelijke methodiek¹. Soms heeft dit te maken met het feit dat de onderzochte projecten beperkt blijven tot een netwerk voor casuïstiekbespreking, waarbij elke deelnemende instantie in de hulpverlening haar eigen werkwijze hanteert. Elke hulpverlener heeft daarin een individuele aanpak, waarvan ook gebruik wordt gemaakt bij de koppeling van de begeleider aan een jongere. De ene jongere heeft bijvoorbeeld meer behoefte aan een wat autoritairdere hulpverlener, de ander is meer gebaat bij een 'zachtere' aanpak.

Wanneer wel sprake is van methodiekbeschrijvingen (bijvoorbeeld in de projecten Nieuwe Perspectieven) wordt daarin niet expliciet aandacht besteed aan de vraag hoe moet worden omgegaan met de etnische achtergrond van de jongere: dat blijft in hoge mate afhankelijk van het individuele geval.

1 Uiteraard beschikken de projecten doorgaans wel over beschrijvingen van de organisatorische werkwijze (doelgroep, tijdsduur hulpverlening, verwijzers, etc.)

Het bovenstaande betekent in het licht van de belangrijkste onderzoeksvraag dat binnen de projecten geen specifieke (schriftelijke) richtlijnen zijn vastgelegd ten aanzien van het rekening houden met cultuurspecifieke elementen. Dit betekent overigens niet dat daarvan ook in de praktijk geen sprake is, maar wel dat het gaat om voorbeelden uit de individuele casuïstiek. Een bekende onderzoeksmatige valkuil is dat deze voorbeelden zich moeilijk laten generaliseren, zeker wanneer het gaat om 'kenmerken' van etnische groepen. Het gevaar dreigt dat wanneer die voorbeelden op een rijtje worden gezet er 'slechts een lijst van discriminerende opmerkingen overblijft', zoals één van de geïnterviewden opmerkte. Dit neemt niet weg dat wel enkele grote lijnen kunnen worden onderscheiden. Dit hoofdstuk gaat daarop nader in.

4.2 Houding ten aanzien van de jongeren

In de projecten wordt begeleiding 'op maat' geleverd en daarin staat de individuele jongere met zijn vragen en problemen centraal. De (culturele) achtergrond van een jongere is mede richtinggevend voor de aanpak die in de begeleiding wordt gekozen. Het begrip 'cultuur' is breed: 'of een jongere uit Marokko, de Antillen, Amsterdam of Urk komt, ieder gezin heeft een eigen cultuur', zo stelt één van de betrokkenen. Daarmee wordt rekening gehouden in de begeleiding, omdat bij het zoeken naar oplossingen van de problematiek aangesloten wordt bij de thuissituatie van de jongere.

De houding van de hulpverlener ten aanzien van de jongere en diens cultuur is cruciaal in de begeleiding, zo wordt aangegeven door de geïnterviewden. Zoals uit het vorige hoofdstuk reeds bleek zijn de hulpverleners in de meeste gevallen autochtoon. Zij zijn derhalve doorgaans niet in staat om alle 'ins en outs' van de verschillende culturele achtergronden van de jongeren op voorhand te doorgronden. Dit probleem dient in de praktijk te worden ondervangen door het aannemen van een open, respectvolle houding en door vragen te stellen. Wanneer er in het hulpverleningsteam of binnen een project allochtone hulpverleners werkzaam zijn kunnen deze collega's daarbij uiteraard in belangrijke mate steun bieden door te adviseren.

Het sleutelwoord in alle projecten is *respect*. Er dient wederzijds respect te zijn tussen de begeleider en de jongere. In de praktijk houdt dit in dat enerzijds rekening gehouden wordt met de culturele achtergrond van de jongere, maar anderzijds de jongere duidelijk wordt gemaakt dat in het project 'Nederlandse' normen gelden waaraan hij of zij zich dient te houden. Op dat laatste punt komen we in de volgende paragraaf terug.

Door alle projecten wordt aangeduid dat het van groot belang is in de beginfase snel praktische zaken voor de jongere te regelen, waardoor het vertrouwen en de motivatie van de jongere in en voor de begeleiding toeneemt. Een onderdeel van het winnen van het vertrouwen bestaat uit het tonen van respect voor tradities en gewoonten. Ook het besteden van aandacht aan de positieve kanten van de jongeren is belangrijk.

Het (ondersteunen bij het) snel regelen van praktische zaken (zoals het verkrijgen van een uitkering) vergroot doorgaans het vertrouwen van de jongere in de begeleider. Bovendien worden jongeren vaak sterker gemotiveerd als zij merken dat er dingen goed gaan (bijvoorbeeld toch weer op school toegelaten worden). Op die manier doen zij positieve ervaringen op. Als het vertrouwen in de begeleider toeneemt, komen ook vaak nieuwe problemen aan de orde, waarover de jongere in eerste instantie niet wilde of durfde te spreken. Daarnaast wordt benadrukt door de respondenten dat het van belang is om consequent te zijn. Alleen dat wordt beloofd aan een jongere, wat ook kan worden waargemaakt. In dit verband is het zeer belangrijk dat het project een goede relatie onderhoudt met ander instanties in de gemeente, zoals in hoofdstuk 3 reeds werd uiteengezet.

Rekening houden met de cultuur en afkomst van de jongere betekent veelal dat bepaalde methodieken of werkwijzen wel of niet worden gekozen. Met name verbale en groepsgewijze hulpverleningsmethodieken werken soms minder goed bij allochtone jongeren, zo wordt door sommige geïnterviewden opgemerkt. Allochtone jongeren ondervinden vaker barrières bij het praten over sociaal-emotionele problemen. Daar komt bij dat het gebruik van bepaalde woorden een andere emotionele lading kan hebben voor de betrokken jongeren. In het rapport 'Een kleurrijke aanpak' (Van Dijk, Van Soomeren en partners, 1996) wordt bijvoorbeeld ook aangegeven dat allochtone jongeren zich vaak indirecter uiten, waardoor een streven naar duidelijkheid van groot belang is.

Tot slot is het mogelijk dat hulpverleners de jongere op een andere manier aanspreken (wijze, taalgebruik) dan hij of zij thuis gewend is, waardoor het de vraag

is of de hulpverleners de jongere weten te 'bereiken'. In veel allochtone gezinnen is het bijvoorbeeld niet gebruikelijk dat de jongere het oordeel van één van de ouders ter discussie stelt, waardoor je dit in de hulpverlening wellicht ook niet kunt verwachten.

4.3 Bepalen van de eigen grenzen door de hulpverlener

Als het gaat om cultuurspecifieke elementen in de hulpverlening kan de vraag worden gesteld of het überhaupt noodzakelijk is om in sterke mate rekening te houden met de achtergrond van de jongere. Er kan immers worden verondersteld dat het in verreweg de meeste gevallen gaat om allochtone jongeren van de tweede of derde generatie. Volgens sommigen zijn deze jongeren dermate vernederlandst dat zij heel goed weten welke normen en waarden hier gehanteerd worden. 'Er is sprake van een *jongerencultuur*; je ziet op straat echt geen verschil meer tussen alle nationaliteiten en (etnische) afkomsten die we hier hebben rondlopen', aldus één van de geïnterviewde projecten. Daarnaast wordt met name door de projecten die zijn gericht op de zwaardere categorie aangeduid dat jongeren vaak al een uitgebreid hulpverleningsverleden hebben en precies weten hoe ze met de Nederlandse instanties om moeten gaan ('ze zijn wat dat betreft zo sociaal vaardig als wat'). De jongeren blijken in de praktijk heel goed onderscheid te kunnen maken tussen de normen die binnenshuis (binnen het gezin) gelden en de normen die buitenshuis (op straat) gelden.

In het verlengde hiervan is door één van de gesprekspartners opgemerkt dat een cultureel onderscheid ook nooit een rechtvaardiging kan vormen voor een overtreding van regels. Het gedrag van mensen is immers niet geprogrammeerd door hun cultuur, maar een gevolg van individuele keuzes.

De geïnterviewden geven aan dat in de hulpverlening nadrukkelijk wordt aangegeven dat de in Nederland geldende normen en waarden het uitgangspunt zijn ('de jongeren zullen immers ook in de Nederlandse samenleving moeten kunnen functioneren'). De hulpverlener dient derhalve dan ook de eigen grenzen duidelijk aan te geven. In de praktijk betekent dit dat een balans moet worden gevonden tussen het openstaan voor de cultuur en afkomst van de jongere en eisen dat deze zich houdt aan de Nederlandse normen en waarden. Aan de jongeren wordt duidelijk gemaakt dat zij zich aan regels moeten houden als zij willen deelnemen aan het project. Daarbij kan gedacht worden aan: afspraken nakomen, geen

agressie, aan zichzelf (willen) werken en stoppen met criminele activiteiten. Ook wordt de jongere duidelijk gemaakt dat hij een eigen verantwoordelijkheid heeft in het oplossen van de problemen. Een justitiële status van het project kan in dit verband van belang zijn. In dat geval is er immers sprake van een duidelijke stok achter de deur, als de jongere zich niet aan de Nederlandse normen houdt. Indien de jongere een aantal keren de regels heeft overschreden, wordt in het algemeen de begeleiding gestopt. Er volgt een teruggenrapportage aan het Openbaar Ministerie. De rechter kan dan alsnog overgegaan tot strafoplegging.

Volgens één van de gesprekspartners is er nog een ander element van belang, namelijk dat de jongeren ook beter op de hoogte dienen te worden gebracht van de eigen culturele normen en waarden. Deze verschillen in wezen meestal niet sterk van die in Nederland. Het inschakelen van een gezaghebbend persoon, bijvoorbeeld de imam, maar ook hulpverleners uit de eigen etnische groep kunnen eventuele misvattingen over de eigen culturele normen en waarden derhalve mogelijk ook wegnemen.

4.4 Betrekken van de ouders bij de hulpverlening

Het inschakelen van de ouders bij de hulpverlening is binnen individuele trajectbegeleiding één van de hoekstenen. Het vinden van vertrouwenspersonen voor de jongere, die enerzijds oog kunnen houden op diens leefsituatie en anderzijds motivatie bieden om 'in het rechte spoor' te blijven maakt een wezenlijk onderdeel uit van de hulpverlening. In verreweg de meeste gevallen zijn de ouders uiteraard de eerst aangewezenen om een dergelijke vertrouwensrol te vervullen. De ouders dienen dan ook nadrukkelijk bij de hulpverlening te worden betrokken. De mate waarin de hulpverlener daarin slaagt is een van de cruciale succes- of faalfactoren in de hulpverlening. Dit geldt niet alleen voor de jongere die op dat moment in begeleiding is, maar bijvoorbeeld ook vanwege het preventieve effect ten aanzien van broertjes of zusjes. Een 'starre gezinssituatie', waarin bijvoorbeeld de ouders niet instemmen met de veranderingen die de jongere doormaakt als gevolg van de hulpverlening, kan bijvoorbeeld leiden tot loyaliteitsconflicten tussen de hulpverlener en het gezin en de effecten van de begeleiding sterk negatief beïnvloeden.

In tweede instantie kan ook het bredere sociale systeem bij de hulpverlening worden betrokken. Wanneer de relatie tussen de jongere en de ouders dermate verstoord is dat geen resultaten kunnen worden bereikt, kan bijvoorbeeld worden gezocht naar andere vertrouwenspersonen. In eerste instantie gebeurt dit vaak binnen de familie (ooms of tantes, grootouders), maar het kan ook andere bekenden betreffen.

Tot slot kan het bredere sociale systeem ook worden ingeschakeld ten behoeve van de ouders. Ook hier kunnen vertrouwenspersonen uit de eigen gemeenschap worden ingeschakeld, bijvoorbeeld een imam. Wanneer het team beschikt over een hulpverlener uit die specifieke etnische groep kan ook deze een belangrijke rol spelen als bemiddelaar bij het bereiken van het gezin.

Cultuurspecifieke elementen in de hulpverlening spelen derhalve meer nog dan in de directe één-op-één verhouding tussen jongere en hulpverlener een rol bij de relatie van de begeleider met het sociale systeem van de jongere, in eerste instantie de ouders. Bij de ouders blijkt, in tegenstelling tot bij de jongeren, in de praktijk vaak sterk sprake van (zeer) gebrekkige integratie in de Nederlandse samenleving en slechte beheersing van de Nederlandse taal. De ouders zijn vaak teleurgesteld in de Nederlandse maatschappij en wantrouwend ten opzichte van allerlei instanties. Voorts blijkt dat met name de wijze waarop gezinsleden met elkaar omgaan sterk verschilt van wat in autochtone gezinnen gebruikelijk is. We gaan op deze aspecten nader in.

Mate van integratie van de ouders in de Nederlandse samenleving

Een eerste kenmerk van een gebrekkige integratie is de informatie-achterstand met betrekking tot de Nederlandse samenleving die door de meeste geïnterviewden wordt geconstateerd als het gaat om de ouders. De hulpverlener zal daaraan dan ook nadrukkelijk aandacht moeten besteden ('veel bestaat uit misverstanden uit de wereld helpen').

Ouders zijn vaak wantrouwend ten aanzien van Nederlandse instanties en maatschappij. Hun zoons of dochters hebben doorgaans al een uitgebreid hulpverleningsverleden wanneer zij te maken krijgen met projecten waarin intensieve trajectbegeleiding wordt toegepast. Eerdere contacten met hulpverleners zijn doorgaans niet naar tevredenheid verlopen of hebben niet tot resultaten geleid ten aanzien van de jongere. Meer in het algemeen kan men ook de Nederlandse samenleving medeverantwoordelijk houden voor de problemen van de zoon of

dochter, bijvoorbeeld door het gebrek aan controle dat op school of op straat wordt uitgeoefend in de ogen van de ouders.

De geïnterviewden duiden aan dat met name in de benadering van de ouders het winnen van vertrouwen staat of valt met de mate waarin respect wordt getoond voor hun cultuur. De meeste respondenten hebben met name te maken met Marokkaanse jongeren en dus met Marokkaanse ouders. Rekening houden met die cultuur vertaalt zich in de praktijk in het algemeen in praktische zaken: schoenen uitdoen in huis, eerst de vader een hand geven en eventueel de moeder geen hand geven (als man), niet langkomen bij de ouders tijdens bid-tijden, niet langsgaan wanneer de moeder alleen thuis is (als man). Ook kan respect in de gesprekken richtinggevend zijn: vrouwelijke hulpverleners gaan bijvoorbeeld niet met de vader in discussie over seksualiteit van het kind of over het moskeebezoek van de zoon. Deze onderwerpen worden door een mannelijke collega ter sprake gebracht als dat nodig is.

De genoemde voorbeelden van 'rekening houden met' normen en waarden kunnen echter niet als wetmatigheden worden gehanteerd. Steeds dient een inschatting van de situatie te worden gemaakt: hoe zijn de omgangsvormen in het gezin, op welke wijze wordt er gecommuniceerd, is men 'traditioneel' of 'modern' in de omgang met cultuur en religie, is welke mate is men 'geïntegreerd' in of bekend met de Nederlandse samenleving ('vernederlandst').

Het winnen van het vertrouwen van het gezin heeft vaak ook nog een andere component. De hulpverlener kan immers ook binnen het gezin stuiten op problemen of vragen. Het is bijvoorbeeld niet ongebruikelijk dat een vader bij een project waar zijn zoon in begeleiding is binnenloopt met een vraag over een totaal ander probleem, bijvoorbeeld het aanvragen van bijzondere bijstand, begeleiding door GGD bij bed-plassende kinderen, etc.

De geïnterviewden hanteren de opvatting dat hiermee soepel moet worden omgegaan. Het onderhouden van de relatie dient altijd te prevaleren boven eventuele 'bureaucratische' opvattingen over afgebakende doelstellingen en doelgroepen van het project waaraan wel of geen hulp mag worden verleend. Met name voor allochtone hulpverleners kan dit echter weleens problematisch zijn, omdat zij het gevaar lopen vierentwintig uur per dag als vraagbaak te worden gebruikt.

Binnen het gezin heeft de begeleider echter tenminste een verwijsfunctie. Hij of zij signaleert problemen in de gezinssituatie en kan gericht en actief doorverwijzen naar de daartoe geëigende instelling. Ook regelt de begeleider soms enkele praktische zaken voor het gezin, onder meer om het vertrouwen van de ouders te winnen.

Omgangsvormen binnen het gezin

Een element waarmee nadrukkelijk rekening gehouden dient te worden is dat de omgangsvormen binnen het allochtone gezin soms sterk kunnen verschillen van die in het gemiddelde Nederlandse gezin gangbaar zijn. Ook hier moet wellicht ten overvloede worden aangegeven dat afkomst uit een specifieke etnische groep hooguit alertheid van de hulpverlener impliceert en niet als wetmatigheid kan worden gehanteerd.

In het algemeen kan volgens de betrokkenen worden geconstateerd dat het in Nederlandse gezinnen gebruikelijker is dat over veel zaken openlijk gediscussieerd en onderhandeld wordt, zowel tussen ouders onderling als tussen ouders en kinderen. In veel allochtone culturen (Turken, Marokkanen, maar ook zigeuners en Hindoestanen om voorbeelden te geven) is dit echter minder gebruikelijk, zo wordt door diverse geïnterviewden aangeduid. Het stellen van de 'waarom-en-hoezo-vragen', is doorgaans niet aan de orde. Dit heeft enerzijds tot gevolg dat er allerlei 'geheimen' kunnen zijn binnen het gezin en anderzijds dat bijvoorbeeld vader en moeder totaal verschillende opvattingen kunnen hebben over zaken omdat zij daarover niet spreken. Dit betekent voor de hulpverleners dat zij moeten proberen met alle partijen afzonderlijk van gedachten te wisselen.

Een tweede punt van aandacht is dat in allochtone gezinnen de opvattingen over 'beloning en straf' anders kunnen zijn dan in Nederland gebruikelijk is. In de wijze waarop beloning en straf wordt toegepast ligt enerzijds een risico voor de jongere wanneer hij of zij in de Nederlandse samenleving met die andere ideeën wordt geconfronteerd (bijvoorbeeld ook in de omgang met andere jongeren). Anderzijds moet de hulpverlener erop bedacht zijn dat ook tussen de diverse culturen verschillen bestaan. De Antilliaanse opvattingen over beloning en straf zijn bijvoorbeeld anders dan die van de Turken.

Een laatste punt waarmee de hulpverlener rekening moet houden is dat ook de rol van de ouders anders kan zijn in onderscheiden culturen. Bij Surinaamse jongeren is bijvoorbeeld veel vaker sprake van een één-oudergezin (in dat geval doorgaans alleen de moeder) dan bij Turkse of Marokkaanse jongeren. Het betrekken van het

gezin bij de hulpverlening heeft daardoor derhalve een telkens verschillend karakter.

Een belangrijk neveneffect van de hulpverlening is dat ook binnen het gezin meer bekendheid ontstaat met betrekking tot Nederlandse normen. De hulpverlener kan deze verschillen in normen en waarden naar voren brengen en in specifieke gevallen proberen de ouders bij te sturen. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer de opvattingen van de ouders ernstig indruisen tegen hun eigen normen en waarden. Voorbeelden die hierbij genoemd worden zijn: mishandeling van kinderen en het hanteren van zeer strikte regels voor het zich buitenshuis mogen begeven voor dochters. Sommige gesprekspartners geven aan dat zij op deze punten proberen de verschillen in normen en waarden bespreekbaar te maken met de ouders en tot compromissen te komen.

Leeftijd van de jongere

De mate waarin de ouders bij de hulpverlening worden betrokken verschilt met de leeftijd van de jongere die in begeleiding is. Bij de jongste deelnemers (12-16) worden de ouders nadrukkelijk betrokken bij het oplossen van de problemen en het maken van keuzen (bijvoorbeeld ten aanzien van scholing). Deze jongeren kunnen vaak nog geen zelfstandige keuzen maken. Bovendien zijn de ouders medeverantwoordelijk voor de opvoeding van hun kind en moeten zij na afloop van de begeleiding weer zelfstandig de opvoeding van hun kind op zich nemen. Overigens kan de betrokkenheid van ouders bij de begeleiding ook een preventieve functie hebben ten aanzien van andere kinderen in het gezin. Als zij tijdens de deelname van hun kind aan de begeleiding geleerd hebben hoe zij met elkaar kunnen communiceren en tot compromissen kunnen komen (bijvoorbeeld over uitgaan, thuiskom-tijden), kan dat het ontstaan van problemen bij de andere kinderen voorkomen. Bij de jongere deelnemers ligt in de begeleiding ook veel nadruk op de school en de omgang met leeftijdgenoten.

Bij de oudere deelnemers (vanaf 16 jaar) wordt meer nadruk gelegd op zelfstandigheid en de eigen verantwoordelijkheid van de jongeren. Deze jongeren kunnen in het algemeen zelf beslissingen nemen en zij hebben een eigen toekomstperspectief. Daarnaast zijn zij in het algemeen meer 'uithuizig' dan de jongere deelnemers. Overigens is de verschillende nadruk in de begeleiding sterker afhankelijk van de ontwikkelingsfase waarin de jongere zich bevindt, dan (alleen) de leeftijd.

5 Vergelijking tussen de onderzoeks- uitkomsten en bestaande literatuur

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de vergelijking tussen de informatie uit de gesprekken en literatuur die op dit terrein is verschenen. Het gaat hierbij nadrukkelijk niet om een uitputtende literatuuranalyse, maar slechts om een globale vergelijking met uitkomsten uit enkele andere onderzoeken. Voorts wordt in dit onderzoek niet gerefereerd aan het grote aantal studies dat zich richt op oorzaken en achtergronden van de problematiek van allochtone jongeren, bijvoorbeeld de mate waarin sprake is van achterstandssituaties. Er wordt ook niet ingegaan op de grote hoeveelheid evaluatierapporten ten aanzien van specifieke projecten. Hier beperken wij ons tot de literatuur over de aanpak specifiek van allochtone jongeren die crimineel gedrag vertonen.

De bevindingen uit eerder onderzoek komen op een groot aantal punten overeen met de in dit onderzoek uitgevoerde inventarisatie. Er zijn echter ook enkele nadrukkelijke verschillen.

De overeenkomsten doen zich enerzijds voor met de uitkomsten uit onderzoek onder 'Harde-kernprojecten' (Kleiman en Terlouw, 1997) en anderzijds met preventie-projecten (Van Dijk, van Soomeren en Partners, 1996). In deze beide onderzoeken is de individuele begeleiding van de (criminele) jongeren geïnventariseerd en zijn voorwaarden voor een succesvolle begeleiding benoemd. Deze tonen grote overeenkomsten met de zojuist beschreven uitkomsten uit het onderzoek. Daarnaast bestaan er overeenkomsten met onderzoek dat is uitgevoerd naar de strafbeleving van criminele allochtone jongeren (Klooster e.a., 1999). We gaan op deze drie onderzoeken kort in.

'Kiezen voor een kans' (Kleiman en Terlouw, 1997)

In deze studie is een aantal projecten voor harde-kern jongeren, waarin ITB wordt geboden, geëvalueerd. De ITB die aan deze jongeren wordt aangeboden vertoont grote overeenkomsten met de ITB die aan de jongeren in ons onderzoek wordt aangeboden. De ITB voor de harde kern jongeren wordt altijd in een justitieel kader uitgevoerd, terwijl in het onderhavige onderzoek ook projecten zijn meegenomen waaraan jongeren op vrijwillige basis kunnen deelnemen. Overeenkomsten doen zich voor wat betreft:

- de inhoud van de begeleiding: afgestemd op de individuele cliënt, bestaat globaal uit het bieden van ondersteuning bij het regelen van praktische zaken op verschillende leefgebieden en het geven van inzicht in het eigen gedrag teneinde het huidige levenspatroon te doorbreken;
- de afspraken die tijdens de begeleiding worden gemaakt over het gedrag van jongere en over concreet uit te voeren taken;
- de controle op de deelnemers met betrekking tot het nakomen van afspraken;
- het niet volgens duidelijke methodische principes werken.

De harde-kern projecten kenmerken zich door de individuele trajectbegeleiding in combinatie met afspraken en controle, het sociaal-praktische gehalte van de begeleidingsdoelen, de intensiteit van de begeleiding en het ambulante karakter ervan. Met deze werkwijze anticiperen de projecten op een interactie tussen verandering van 'lifestyle' en vermindering van crimineel gedrag (Kleiman en Terlouw, 1997). Deze werkwijze sluit nauw aan bij de werkwijze van de ITB-projecten voor (met name) licht-criminele allochtone jongeren.

Na het verschijnen van de zojuist genoemde publicatie heeft de ambtelijke werkgroep 'Implementatie harde kern aanpak' een aantal voorstellen aan de Minister van Justitie voorgelegd voor een structurele invoering van de ITB voor de harde kern (ministerie van Justitie, 2000b). Volgens het ministerie kan deze vorm van intensieve begeleiding beschouwd worden als een methodiek met als kenmerken 'intensief, praktisch en outreachend'. Vanwege de individuele invulling die aan de hulpverlening zelf wordt gegeven, biedt deze methodiek de mogelijkheid om de inhoud daarvan af te stemmen op de problemen en behoeften van jongeren. Als gevolg daarvan leent de methode zich voor hulpverlening op maat en kan deze worden ingezet ten behoeve van jongeren van verschillende doelgroepen en met verschillende achtergrond. Als voorbeelden worden genoemd: risicojongeren, harde kern jongeren en specifieke groepen met allochtone achtergrond.

Dezelfde notitie beschrijft een groot aantal inhoudelijke elementen die bij de invulling van de methode van ITB kunnen worden ingezet ten behoeve van verschillende doelgroepen. Deze sluiten nauw aan bij de elementen die in ons onderzoek in de praktijk worden toegepast in ITB voor criminele (allochtone) jongeren. Voor een deel vloeien de resultaten uit het onderhavige onderzoek dan ook voort uit beleidsaanpassingen die inmiddels door de justitiële instellingen zijn doorgevoerd, op basis van dat eerdere onderzoek.

'Een kleurrijke aanpak' (van Dijk, van Someren en Partners, 1996)

Deze publicatie geeft een overzicht van preventie-projecten voor criminele allochtone jongeren die enkele jaren geleden liepen. Een deel van deze projecten is inmiddels beëindigd of in een andere organisatorische vorm gegoten, bijvoorbeeld door inbedding in het integrale veiligheidsbeleid of bij bestaande instanties.

De individuele begeleiding die aan deze jongeren wordt geboden in de projecten vertoont zoals beschreven eveneens grote overeenkomsten met de begeleiding zoals aangeboden in de tien projecten in ons onderzoek. De voorwaarden die genoemd worden voor de hulpverlening aan allochtone jongeren zijn:

- het betrekken van ouders (om vertrouwen te winnen is het van belang ouders te informeren over de in Nederland geldende normen en waarden en over de Nederlandse samenleving)¹;
- het benaderen van allochtone jongeren met respect en onbevangenheid;
- duidelijk zijn over de normen en waarden waaraan een jongere zich dient te houden en over wat het project te bieden heeft; duidelijkheid over het nakomen van afspraken (en de te verwachten sancties bij het niet nakomen ervan).

Andere aanbevelingen ten aanzien van het welslagen van de projecten hebben betrekking op het streven naar oplossingen van praktische problemen, het snel (zonder wachtlijsten) en integraal werken, het benaderen van de jongere in de sociale context (gezin), het aansluiten bij de jongere zelf en het benutten van het bestaande aanbod van instellingen. Deze elementen zijn eveneens door de respondenten uit ons onderzoek benoemd als essentieel in de werkwijze.

¹ Ook in Spapens et al. (2000) wordt deze voorwaarde genoemd: in sommige gevallen verstoren de problemen in de thuissituatie het hulpverleningsproces aan de jongere en moet eerst gewerkt worden aan de thuissituatie om te jongere te kunnen helpen.

Ten aanzien van de samenstelling van het team wordt in 'Een kleurrijke aanpak' aanbevolen om te zorgen voor een multi-etnische samenstelling van de teams die de begeleiding voor allochtone jongeren uitvoeren. Het projectteam zou qua etnische afkomst zo veel mogelijk een afspiegeling moeten zijn van de doelgroep, om de jongeren goed te kunnen helpen en om voor ouders meer vertrouwen op te wekken. De kracht van Nederlandse medewerkers zou vooral liggen in hun ervaring in de omgang met Nederlandse instellingen. Ook wordt gepleit voor detachering van medewerkers vanuit verschillende disciplines (onder andere politie en hulpverlening) om extra kennis in te brengen in het project.

Dit laatste element komt in ons onderzoek wat genuanceerder terug. Enerzijds wordt uiteraard onderkend dat de aanwezigheid van één of meer hulpverleners uit dezelfde etnische groep als waaruit de jongeren afkomstig zijn de kennis en deskundigheid binnen het project kan verbeteren. Dit heeft bijvoorbeeld nadrukkelijk ook te maken met het informeren van collega-hulpverleners over aandachtspunten bij het benaderen van de ouders. Anderzijds wordt echter de koppeling van een hulpverlener aan een jongere op basis van etnische afkomst zeker niet als een wet van Meden en Perzen gezien: de wenselijkheid daarvan wordt bij elke jongere individueel bepaald.

In 'Een kleurrijke aanpak' wordt de complexiteit van een goede samenwerking met en steun vanuit allochtone groepen voor de (hulpverlenings)projecten onderkend. Er wordt gesproken van een grote pluriformiteit onder de diverse groepen, die zich eveneens voordoet in de gehele samenleving. Aanbevolen wordt in ieder geval te streven naar een goede informele samenwerking met organisaties of sleutelfiguren, als een formele samenwerking onmogelijk blijkt. Datzelfde geven de respondenten uit dit onderzoek aan: zij zoeken contacten met allochtone organisaties als de hulpverlening van de betreffende jongere dergelijke samenwerking vereist, maar bij voorkeur op individueel en niet op structureel niveau, vanwege de grote versnipperdheid en soms rivaliteit tussen de allochtone organisaties.

Ten aanzien van samenwerking met reguliere instellingen wordt in 'Een kleurrijke aanpak' evenals door de respondenten uit het onderhavige onderzoek aangegeven dat er zoveel mogelijk gebruik gemaakt moet worden van het bestaande aanbod. Goede afspraken over de snelle doorverwijzing van de jongeren is daarvoor noodzakelijk. Er wordt in de publicatie aanbevolen afspraken te maken over

aantallen jongeren die met voorrang bij een bepaalde organisatie kunnen instromen. In de praktijk geven de respondenten uit ons onderzoek aan dat het vaak moeilijk is om dergelijke voorrang te krijgen, omdat instellingen 'verzakelijken' en meer nadruk (moeten) leggen op productie en officiële toewijzing (indicaties) alvorens zij jongeren in behandeling (kunnen) nemen.

De aanbevelingen die in de publicatie worden gedaan ten aanzien van de belangrijke elementen in de werkwijze voor hulpverlening aan allochtone jongeren sluiten aan bij de uitkomsten uit ons onderzoek en de uitkomsten uit het onderzoek onder harde kern projecten (Kleiman en Terlouw, 1997). Kernbegrippen die genoemd worden zijn: praktische gerichtheid, snel en integraal werken, systeembenadering (ouders betrekken), actief en ondernemend, flexibel en creatief, maatwerk, aansluiting bij de mogelijkheden van de jongere, niet-vrijblijvende hulp (afspraken), het uitgaan van vertrouwen en respect tonen. Ook deze elementen vinden we allen terug in ons onderzoek.

Allochtonen en strafbeleving (Klooster e.a., 1999)

In deze meer recente publicatie ligt de nadruk niet zozeer op projecten waarin individuele begeleiding wordt toegepast, maar op de strafbeleving van allochtone jongeren. Een aantal aanbevelingen hieruit sluit aan bij de uitkomsten uit ons onderzoek en de twee hiervoor besproken publicaties. Deze kunnen als volgt worden getypeerd:

- de betrokkenheid van de ouders bij het strafproces is van belang, omdat de kans dat een jongere zich openstelt voor het doel van een interventie groter is wanneer de ouders deze ondersteunen;
- er bestaat een informatiekloof tussen ouders en instellingen in het strafrecht. Er zal daarom betere (preventieve) voorlichting aan ouders gegeven dienen te worden;
- voor de verbetering van de contacten met de ouders wordt daarnaast bepleit: het bevorderen van kennis over culturele diversiteit, samenwerking met (professionele) allochtone organisaties, het inzetten van allochtone werkers als brug tussen ouders en instellingen en een multiculturele personeelsbezetting;
- de strafperiode zal bij een groot deel van de allochtone jongeren gecombineerd moeten worden met een bijscholings- en werkervaringstraject om de mogelijkheden tot positieve integratie te vergroten. Daarnaast is het raadzaam de straf te combineren met een traject van bewustwording van de

gevolgen van het vertoonde gedrag (aandacht voor verschillende leefterreinen);

- allochtone jongeren uiten regelmatig de klacht dat zij niet dezelfde behandeling krijgen als de autochtone jongeren (o.a. van de politie). Er wordt gepleit voor deskundigheidsbevordering op het terrein van de culturele achtergronden van allochtone jongeren en hun ouders.

Ten aanzien van deze aandachtspunten kan eveneens worden vastgesteld dat zij grote overeenkomst vertonen met de uitkomsten van de in het kader van ons onderzoek uitgevoerde inventarisatie bij een tiental projecten. De in het kader van dit onderzoek uitgevoerde rondgang langs projecten heeft echter ook belangrijke verschuivingen opgeleverd met betrekking tot de opvattingen over de aanpak van allochtone jongeren. We gaan daarop kort in.

In het algemeen kan worden geconstateerd dat in de laatste jaren de houding van de justitiële instanties ten aanzien van criminele jongeren (en dan niet alleen de allochtone jongeren) scherper is geworden. Zij zijn zich veel meer gaan richten op de begeleiding van criminele (allochtone) jongeren dan een jaar of vijf geleden nog het geval was. Waar nu veel projecten die zijn gericht op de zwaardere categorie daders een wettelijk kader hebben (zijn opgelegd door de rechter of het OM), hadden deze enkele jaren geleden nog een vrijwillig karakter. Eenvoudig gezegd: als de jongere er toen halverwege de brui aan gaf gebeurde er verder niets. In die situatie is inmiddels nadrukkelijk verandering gekomen, waarbij de uitkomsten uit de hiervoor beschreven rapporten een bijdrage hebben geleverd. Die bevindingen vormden immers mede de aanleiding om het strafrechtelijk kader van hulpverleningsprojecten te versterken.

Deze verandering zien we waarschijnlijk terug in het meer nadrukkelijke onderscheid dat in door de geïnterviewden in dit onderzoek wordt aangebracht tussen de aanpak van de jongeren en de benadering van de ouders. Van de jongeren wordt in toenemende mate verondersteld dat zij op de hoogte zijn van de in dit land geldende normen en waarden: zij worden daarop dan ook aangesproken. Het hanteren van etnische afkomst als 'excuus' voor bepaalde gedragingen wordt niet meer (of veel minder) geaccepteerd door de hulpverleners.

Ten aanzien van de ouders geldt echter wel dat nog immer, afhankelijk van situatie van het gezin, rekening gehouden dient te worden met het feit dat zij in veel gevallen minder goed geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving.

Wanneer er sprake is van cultuurspecifieke elementen in de begeleiding van allochtone jongeren moeten die dan in onze optiek ook vooral worden gezocht in de wijze waarop de ouders, de gezinnen, of het sociale systeem in bredere zin ingeschakeld worden bij de hulpverlening. Die betrokkenheid is overigens, daarover zijn alle auteurs het wel eens, van doorslaggevend belang voor het slagen van de begeleiding.

Het verbeteren van de integratie van de ouders in de samenleving is overigens, zo merkt Klooster terecht op, niet alleen een verantwoordelijkheid van de ITB-projecten. Scherpslijpers zouden zelfs kunnen opmerken dat die specifieke projecten zich helemaal niet bezig moeten houden met het voorlichten van de ouders, maar zich moeten richten op de 'kerntaak', dat wil zeggen, de jongere. In onze optiek is ten aanzien van dat laatste overigens geen praktische scheidslijn te trekken tussen de hulpverlening aan de jongere en aan diens sociale systeem. Dit neemt echter niet weg dat ten aanzien van de allochtone gezinnen, in samenwerking met migrantenorganisaties, ook buiten de ITB-projecten om in preventief opzicht het nodige kan worden gedaan. Met het winnen van vertrouwen en het opheffen van informatie-achterstanden bij de ouders hoeft immers niet te worden gewacht tot één of meer zonen of dochters wellicht in een intensief hulpverleningstraject terechtkomt. De hulpverleners stuiten dan ter plaatse op allerlei integratieproblematiek en kunnen vervolgens op dat moment, in het belang van de hulpverlening aan de jongere, weinig anders doen dan ook tijd investeren in de ouders. In het verlengde van dit onderzoek kan overigens worden geconstateerd dat aan dergelijke initiatieven door een aantal gemeenten reeds nadrukkelijk wordt gewerkt.

6 Conclusies en aanbevelingen

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde of en in hoeverre er op dit moment rekening gehouden wordt met cultuurspecifieke elementen bij de hulpverlening aan (criminele) jongeren uit etnische minderheden, specifiek in projecten waar intensieve trajectbegeleiding wordt toegepast. De volgende conclusies kunnen ten aanzien van die vraag worden getrokken.

Ten aanzien van de **organisatorische** kanten van de hulpverlening speelt op een aantal punten de achtergrond van de jongere een belangrijke rol. Dit geldt het meest nadrukkelijk bij het koppelen van de jongere aan een hulpverlener. De etnische afkomst en het geslacht van de jongere ten opzichte van die van de hulpverlener kunnen belangrijke succes- of faalfactoren zijn. Algemene uitspraken kunnen echter niet worden gedaan omdat een 'juiste' koppeling ook van andere factoren afhankelijk is (werkwijze van de hulpverlener bijvoorbeeld) en sterk individueel is bepaald ('het moet ook klikken').

Ten aanzien van de etnische achtergronden van de hulpverleners in een project, in relatie tot die van de jongeren, kan ten tweede worden geconstateerd dat de aanwezigheid van allochtone hulpverleners een belangrijk voordeel wordt geacht in die zin dat zij hun kennis over de cultuur en wijze van benadering met name van de ouders, kunnen overdragen aan hun collega's van autochtone afkomst. Op individueel niveau betekent dit echter zeker niet dat zij in alle gevallen moeten worden gekoppeld aan jongeren uit hun eigen etnische groep. Soms is dit zelfs ongewenst, gegeven het feit dat de hulpverlener bekend is in de gemeenschap waaruit ook de jongere afkomstig is.

In zekere zin zou zelfs voorzichtig kunnen worden vastgesteld dat de parate kennis over de zeden en gebruiken van een specifieke groep meer van belang is dan de fysieke aanwezigheid van een hulpverlener met dezelfde etnische achter-

grond als de jongere. Dat laatste vergemakkelijkt de toegang tot deze cultuurspecifieke informatie uiteraard wel, bijvoorbeeld doordat de communicatie gemakkelijker verloopt (taalproblemen).

Ten derde geldt dat de hulpverlening aan allochtone jongeren soms meer tijd vergt, bijvoorbeeld ook vanwege administratieve zaken. Met name de overdracht van Nederlandse normen en waarden aan de jongere en diens sociale systeem (of daarover tenminste te informeren) vergt echter meer inspanning. In de begeleiding moet worden aangesloten bij de praktijk en de realiteit is dat de toekomst van de jongere vrijwel altijd in Nederland ligt ('de jongere zal uiteindelijk toch in de Nederlandse samenleving moeten kunnen functioneren').

Tot slot geldt ten aanzien van allochtone jongeren wat sterker dan met betrekking tot autochtone jongeren dat in de beginfase niet alle problemen op tafel worden gelegd. Daarvoor is allereerst het winnen van vertrouwen noodzakelijk. Een strikt toelatingsbeleid, waarbij de zwaarte van de problematiek die tijdens de intakefase wordt geconstateerd bepalend is, zou derhalve bij allochtone jongeren vaker de plank mis kunnen slaan. Hierdoor kunnen zij onterecht worden uitgesloten omdat op het eerste gezicht de problematiek lichter lijkt dan zij is.

Ten aanzien van de **inhoudelijke** kanten van de hulpverlening kan worden vastgesteld dat in vrijwel geen enkel project standaardmethodieken worden gehanteerd, die schriftelijk zijn vastgelegd. Ook eventuele cultuurspecifieke elementen in de aanpak zijn niet beschreven.

Rekening houden met cultuurspecifieke elementen is in alle gevallen individueel bepaald. Er kunnen daarvoor geen algemene inhoudelijke richtlijnen worden geformuleerd. De (etnische) afkomst of cultuur van de jongere is echter wel degelijk een element dat in elk individueel geval wordt meegewogen in de aanpak. Algemener uitspraken kunnen met name worden gedaan als het gaat om de houding van en de bejegening door de hulpverlener van de jongere en diens sociale systeem. In dit verband wordt vooral openheid ten aanzien van de culturele achtergrond en het tonen van respect daarvoor bepleit. Van hulpverleners van Nederlandse afkomst kan niet worden verwacht dat zij tot in de finesses op de hoogte zijn van de cultuur en opvattingen van een scala van etnische groepen, zij moeten er echter wel rekening mee houden en open voor staan.

Een volgende belangrijke conclusie is dat deze open houding niet betekent dat de Nederlandse normen en waarden daaraan ondergeschikt zijn. De jongere en diens sociale systeem bevinden zich per slot van rekening in Nederland. De hulpverlener dient dan ook nadrukkelijk een balans te zoeken tussen de cultuur van de jongere en de 'Nederlandse' normen en waarden. De hulpverlener dient dus ook nadrukkelijk deze normen en waarden en de eigen grenzen kenbaar te maken.

Als het gaat om cultuurspecifieke elementen in de hulpverlening aan allochtone jongeren dient nadrukkelijk onderscheid te worden gemaakt tussen de **jongere** zelf en het **gezin** waaruit hij of zij afkomstig is.

Geconcludeerd kan worden dat van de **jongeren** mag worden verwacht dat zij op de hoogte zijn van Nederlandse normen en waarden en dat daaraan tijdens de hulpverlening naar verhouding ook 'strikt' de hand kan worden gehouden. In die zin biedt het feit dat met name de projecten voor de zwaardere categorie jongeren inmiddels een strafrechtelijk kader hebben (opgelegd door de rechter of het OM) ook meer handvatten voor de hulpverleners om de jongeren op die manier aan te spreken.

Ten aanzien van het **gezin** waaruit de jongere afkomstig is moet echter doorgaans coulanter en voorzichtiger worden opgetreden. De ouders zijn in veel gevallen minder goed geïntegreerd in de Nederlandse samenleving, er is sprake van een aanzienlijke informatie-achterstand met betrekking tot de werking van Nederlandse instituties, er is sprake van wantrouwen ten aanzien van die instituties en de omgangsvormen tussen vader, moeder en kinderen zijn soms moeilijk vergelijkbaar met die in autochtone gezinnen. Juist om de ouders op een goede manier te kunnen betrekken bij de hulpverlening aan de jongeren en om het noodzakelijke vertrouwen te winnen is rekening houden met de cultuur en omgangsvormen zeer belangrijk.

Het betrekken van de ouders in de hulpverlening, zodat zij hun rol als eerste vertrouwenspersoon voor de jongere (weer) kunnen vervullen, is een cruciale succesfactor. Dit geldt niet alleen ten aanzien van de jongere die op dat moment in begeleiding is zelf, maar ook met betrekking tot preventieve effecten bij broertjes en zusjes. Ook hier is de uiteindelijke doelstelling te bereiken dat de ouders meer kennis krijgen van en begrip voor de Nederlandse normen en waarden, zodat het sluiten van compromissen met de eigen culturele opvattingen wordt vergemakkelijkt.

Als eindconclusie kan worden geformuleerd dat het rekening houden met cultuurspecifieke elementen niet zozeer een vorm van 'boekenwijsheid' is, maar veeleer te maken heeft met houdingsaspecten.

Uiteraard dient de hulpverlener wel kennis te hebben van tenminste de basale kenmerken van de in Nederland voorhanden zijnde allochtone culturen. Eén en ander hoeft ook niet beperkt te blijven tot de Marokkaanse of Turkse cultuur, maar kan evengoed betrekking hebben op de Molukse of Chinese cultuur. Ook tussen de (allochtone) culturen bestaan grote verschillen, waar een hulpverlener rekening mee moet houden. Het behoort naar onze mening tot de professionele verantwoordelijkheid van de hulpverlener om zich te informeren ten aanzien van de belangrijkste cultuurspecifieke elementen die een rol spelen bij etnische groepen waar hij of zij in zijn werkgebied mee te maken kan krijgen. Binnen projecten kan daaraan een bijdrage worden geleverd door aandacht te besteden aan houdingsaspecten en kennisoverdracht binnen de projectteams te bevorderen.

Het ontwikkelen van praktische vormen van kennisoverdracht en trainingen is de meer aangewezen weg om specifieke houdingselementen te 'leren'. Veel daarvan gebeurt in de basis uiteraard reeds binnen de sociale beroepsopleidingen. Meer specifieke training, gericht op de bejegening van bepaalde etnische groepen, zou daaraan kunnen worden gekoppeld. Deze training zal inhoudelijk echter ook nadrukkelijk moeten worden gericht op de overdracht van Nederlandse normen en waarden. Het is niet alleen een kwestie van 'aansluiten' bij de andere cultuur, het uitgangspunt dient nadrukkelijk ook 'ombuigen' te zijn naar Nederlandse normen en waarden, zowel bij de jongere zelf als bij het gezin. Allochtone hulpverleners kunnen bij de verdere deskundigheidsbevordering in dit opzicht een belangrijke rol spelen, door hun parate kennis over achtergronden, gebruiken en 'do's en don'ts' met name bij het benaderen van ouders te delen met hun autochtone collega-hulpverleners.

Het is in onze optiek de vraag of hierbij een afspiegeling van de meest voorkomende etnische groeperingen in het hulpverleningsteam haalbare kaart is. Soms is het aantal culturen of nationaliteiten dat zelfs al in één stadsdeel woont daarvoor te groot, soms is het (in de kleinere gemeenten) praktisch onmogelijk om een hulpverlener uit de daar woonachtige gemeenschap te werven.

In dit verband zou bijvoorbeeld ook kunnen worden gestreefd naar meer netwerkvorming tussen gemeenten of projecten. De provincie Noord-Brabant denkt op dit

moment bijvoorbeeld na over de vorming van een kennisnetwerk Grotestedenbeleid voor de provincie en daarnaast tevens over een kenniscentrum jeugdzorg. Dergelijke platforms zouden in dit kader wellicht kunnen worden ingeschakeld bij de verspreiding van 'wijsheid' op dit vlak.

Bijlagen

Bijlage 1

LITERATUUR

- Angenent, H. (1997),
Criminaliteit van allochtone jongeren. Feiten, oorzaken, achtergronden.
Baarn: Intro b.v.
- Bovenkerk, F. (1994),
Een misdadige tweede generatie immigranten? Verklaringen voor de omvang, aard en oorzaken van jeugdcriminaliteit in verschillende etnische groepen. Jeugd en samenleving, juli/augustus, nr. 7/8.
- Beke, B., H. Ferwerda, P van der Laan en A. Van Wijk (1998),
De dunne draad tussen doorgaan en stoppen. Allochtone jongeren en criminaliteit. Utrecht: Uitgeverij SWP.
- Dienst Welzijn Amsterdam (1999),
Projecten jeugd en veiligheid 1999 - 2000, gemeente Amsterdam.
- Dijk, van, van Soomeren en Partners (1996),
Een kleurrijke aanpak. Allochtone jongeren en criminaliteit: een uitwerking van mogelijke oplossingen. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Gemert, F. van (1995),
Amerikaanse gangs en Nederlandse jeugdbendes. In: E. Rood-Pijpers, B. Rovers, F. van Gemert en C. Fijnaut. Preventie van jeugdcriminaliteit in een grote stad. Arnhem: Gouda Quint, 69-105.
- Gerris J.R.M., red. (1998),
Jongerenbegeleiding, jeugdbeleid en gezinsbegeleiding, Van Gorcum, Assen.
- Hilhorst, N., R. Bertrand, C. van 't Hoff, M. van der Meer en P. Mutsaers (1994),
Allochtone jongeren en veiligheidszorg, een beschrijving van 45 projecten, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Kleiman W. en G. Terlouw (1997),
Kiezen voor een kans, evaluatie van harde-kernprojecten. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie.

- Kleiman W. en M. Kuyvenhoven (1997),
Een netwerk als vangnet, een procesbeschrijving van preventieprojecten gericht op een integrale aanpak van jeugdcriminaliteit, Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie.
- Klooster, E.M., A.J.E. van Hoek en C.A. van 't Hoff (Van Dijk, van Soomeren en Partners bv) (1999),
Allochtonen en Strafbeleving. Een onderzoek naar de strafbeleving van Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse en Turkse jongens. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken (1994),
Allochtone jongeren en veiligheidszorg, een beschrijving van 45 projecten. Amsterdam: Van Dijk, Van Soomeren en partners/Eysink Smeets & Etman.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Ministerie van Justitie (1997),
Criminaliteit in relatie tot etnische minderheden, Den Haag.
- Ministerie van Justitie/DPJS (2000a),
Individuele trajectbegeleiding (ITB) in het kader van CRIEM. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Ministerie van Justitie/DPJS (2000b),
Individuele trajectbegeleiding (ITB) voor de harde kern. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Nederlands Politie Instituut (1999),
Politie en jeugd, catalogus congres politieberaden, 30 september 1999.
- Netwerk voor innovatie en kwaliteit politie (2000),
Congresmap NIK themadag Politie en jeugd, Ede, 27 april 2000.
- Rood-Pijpers E., B. Rovers, F. van Gemert en C. Fijnaut (1995),
Preventie van jeugdcriminaliteit in een grote stad, Gouda Quint, Arnhem
- Spapens, A.C., S.F.M. van Wersch en S. von der Fuhr (2000),
Evaluatie Project Nieuwe Perspectieven Rotterdam. Resultaten november 1996 - juni 1999. Tilburg: IVA.
- Tweede Kamer (1999),
Integraal veiligheidsprogramma. vergaderjaar 1998-1999, 26604 nr. 1., Sdu uitgevers, Den Haag.
- Wersch, S.F.M. van en A.C. Spapens (1999),
Evaluatie Project Pak je Kans Rotterdam. Lokaties Noord en Zuid. Eindverslag. Tilburg: IVA.

Wildemors C. (1999),

In de bak of aan de bak? Een onderzoek naar de kwaliteit van 'de Twentse Omslag, stageverslag, universiteit Twente, faculteit Bestuurskunde.

Bijlage 2

VOOR INTERVIEWS GESELECTEERDE PROJECTEN

1. Nieuwe Perspectieven, Amsterdam

Het project Nieuwe Perspectieven is in 1993 gestart met twee teams met elk 5 hulpverleners. Inmiddels zijn zes teams actief in zes stadsdelen binnen de gemeente Amsterdam. Jaarlijks wordt gestreefd naar hulpverlening aan 600 jongeren. Het project is gericht op jongeren van 13-20 jaar met regelmatige politie- en justitiecontacten. Beoogd wordt jongeren de stap terug te laten maken naar school of werk via intensieve, individuele, ambulante outreachende trajectbegeleiding gedurende 8-10 weken. In deze periode worden ook ouders, hulpverleners en mensen uit het netwerk van de jongere betrokken. Het project werkt met teams van hulpverleners die actief zijn in stadsdelen waar de jongerenproblematiek het grootst is. De hulpverleners zijn specifiek getraind in de methodiek Nieuwe Perspectieven (beschreven in 'Instap-methoden, aanpak jeugd met delictgedrag', bureau Instap, 1995).

2. Programma Nieuwe Kansen, Utrecht

In het programma Nieuwe Kansen, gestart per oktober 1999, zijn twee al langer lopende projecten samengevoegd: Keerpunt en project gezinshulpverlening (gestart 1996). De doelgroep bestaat uit met name Marokkaanse jongeren, in de wijk Kanaleneiland in de leeftijdscategorie van 12 tot en met 20 jaar. Het gaat om jongeren met (dreigende) politiecontacten. Daarnaast richt het project zich op drie andere groepen: first offenders, meiden en jongeren met psychosociale problematiek (vaak in multiproblem-gezinnen). Er zijn momenteel 168 jongeren in begeleiding.

In het project wordt hulp verleend door gekwalificeerde jongerenwerkers die worden bijgeschoold op de ITB-aanpak. Op wijkniveau voert het netwerk de volgende activiteiten uit: volgen, controleren, contact opnemen/onderhouden met ouders, stimuleren en kansen bieden (toekomstperspectief ontwikkelen). Het streven is per jongere een mentor, een vrijwilliger (buurtbewoner/iemand uit de Marokkaanse gemeenschap) aan te stellen die de jongere begeleidt, naast de intensieve trajectbegeleiding.

3. Het Hellend Pad, Haarlem

Het project Hellend Pad is in 1993 gestart, in eerste instantie is gewerkt aan methodiekontwikkeling. Vanaf 1994 is gestart met de begeleiding van jongeren. De doelgroep was in eerste instantie de 'harde kern' in de leeftijd van 15 tot en met 25 jaar. Inmiddels is deze doelgroep verschoven naar de risicogroep van 12 tot en met 25 jaar. Daardoor komen meer 'first offenders' in het project terecht en nemen jongeren nu vaker vrijwillig deel. Aan Hellend Pad nemen per jaar gemiddeld 100 jongeren deel. In het project zijn twee fulltime medewerkers actief.

4. Project Agadir, Leiden

Het project Agadir loopt sinds 1996 en was tot 1999 gericht op Marokkaanse jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 25 jaar. Vanaf 1999 bedient het project alle jongeren tussen 12 en 18 jaar. De achtergrond is dat men de begeleiding voor een bredere groep jongeren dan alleen de Marokkaanse ter beschikking wilde stellen. De begeleiding duurt maximaal 6 maanden met een uitloop naar 9 maanden. Het project richt zich op jongeren die met de politie in contact zijn gekomen. Er moet sprake zijn van problematiek op meerdere leefgebieden.

5. ITB-Break, Lelystad & Dronten

Het project ITB-Break is gestart in 1996 en gericht op jongeren van 16 tot en met 25 jaar. In de praktijk zijn de meeste deelnemers 18 tot 20 jaar. Het project is gericht op de harde kernjongeren, dat wil zeggen degenen die meerdere delicten gepleegd hebben met een strafverwachting van tenminste 6 maanden. Aan het project nemen per jaar 8 tot 10 jongeren deel. De jongeren volgen een traject dat standaard één jaar duurt. Het team omvat drie begeleiders. Het project heeft een strafrechtelijk kader: een jongere komt in contact met Break als hij vastzit en bij tussentijds afbreken van het traject gaat hij (in principe) alsnog de gevangenis in.

6. Project Reclassering Eindhoven (PRE)(voorheen Project Recidive Eindhoven)

Het project PRE bestond tussen 1997 en 1999 zelfstandig. Sinds januari 2000 is het project ondergebracht in de zogenaamde Front Office (het geïntegreerde loket voor slachtofferinformatie, schadebemiddeling, etc. in de regio Brabant Zuid-Oost). Het project hanteert sinds deze verandering geen leeftijdsgrenzen meer. Er komen zowel Nederlandse als allochtone jongeren. Die laatste groep bestaat vooral uit Marokkanen en in mindere mate uit Antillianen en Turken. PRE is

sinds januari 2000 opgegaan in de nieuwe Front Office. De doelgroep wordt gevormd door degenen die in aanraking zijn gekomen met de politie en waarbij een proces-verbaal is opgemaakt. Het team omvat vier medewerkers. De begeleiding door PRE is vrijwillig en is vooral een 'begeleide doorverwijzing' naar de reguliere hulpverlening. Een traject duurt gemiddeld 3 maanden. Indien dat nodig blijkt kan deze termijn eventueel worden verlengd.

7. GOGAM, Gouda

Het project GOGAM is gestart in 1996. Het project is gericht op Marokkaanse jongeren van 12 tot en met 24 jaar. Het gaat om een groep die minimaal 5 delicten heeft gepleegd en meervoudige problematiek heeft (op meerdere leefgebieden). Soms worden ook 'lichtere' jongeren toegelaten (minder gepleegde delicten).

Bij het project zijn vier personen werkzaam. Naast de projectcoördinator (gedetacheerd vanuit de gemeente) gaat het om drie casemanagers. Aan het project neemt een dertigtal jongeren per jaar deel. In principe duurt de begeleiding één jaar, maar soms kan de begeleiding nog langer nodig zijn. De begeleiding vindt plaats in strafrechtelijk kader.

8. De Twentse Omslag, Almelo

Het project de Twentse Omslag is gericht op harde kernjongeren van 12-18 jaar. Deze hebben allemaal meerdere contacten met politie en Justitie achter de rug (tenminste drie), waarbij de zwaarte dusdanig is dat tenminste zes weken jeugdidentiteit onvoorwaardelijk kan worden opgelegd. De begeleiding vindt plaats in justitieel kader. In december 1999 waren 25 jongeren gestart met het project.

De hulpverlening loopt in principe zes maanden, waarna de reclassering de verdere begeleiding overneemt. Ook andere hulpverlenende instanties (bijv. de RIAGG) kunnen langer doorgaan met hulpverlening, mocht dan nodig zijn. De Twentse Omslag is een samenwerkingsproject van de Raad voor de Kinderbescherming, het Openbaar Ministerie, de politie, de gemeenten Almelo, Hengelo en Enschede en de stichting Jeugd en Gezin Overijssel.

9. Allochtone Jongeren Project, Venlo

Het allochtone jongerenproject in Venlo is gestart in 1995. Sinds oktober 1998 is de werkwijze veranderd. Het project is gericht op de lichtere probleemcategorie en biedt deels hulpverlening, deels trajectbegeleiding (scholing en werk). De doelgroep van het project wordt gevormd door allochtone jongeren tussen 12 en

23 jaar. Af en toe worden ook autochtone jongeren begeleid. In 1998 en 1999 was het merendeel van de begeleide jongeren 14 tot 19 jaar. Het team omvat drie hulpverleners. Vanaf oktober 1998 hebben 49 jongeren hulpverlening of een traject ontvangen. Het begeleidingstraject kent geen vaste tijdsduur.

10. Marokkanen-project, Enschede

In 1991 is het project criminaliteitspreventie voor Marokkanen gestart in de gemeente Enschede. De doelgroep van het project bestaat primair uit Marokkaanse jongeren in de leeftijd tot 25 jaar, in een meervoudige achterstandssituatie, die met de politie in aanraking komen en een hulpvraag hebben. In de tweede plaats komen Marokkaanse ouders in aanmerking die ten aanzien van de opvoeding van hun kinderen ondersteuning vragen. Tot slot staat het project open voor andere allochtone jongeren, mits zij contact hebben met de Marokkaanse doelgroep en sprake is van de hierbovengenoemde problematiek. Het project kent geen vaste tijdsduur. Per jaar wordt ernaar gestreefd 75 jongeren te laten deelnemen aan het project en een uitstroom te realiseren van 20 jongeren. Het project is opgezet in de vorm van een netwerk. Uit een vijftiental instellingen is een samenwerkingsverband gevormd waarin tweewekelijks vertegenwoordigers bij elkaar komen om casuïstiek te bespreken. Vervolgens wordt per jongere een individueel traject bepaald dat wordt uitgevoerd door die betrokken instanties die daarvoor het meest in aanmerking komen.

Lijst van geïnterviewden

- M. Bakker (hulpverlener)
- H. Ben Slimane (hulpverlener)
- R. Boegheim (hulpverlener)
- R. Breyer (hulpverlener)
- A. de Bruin (projectcoördinator)
- A. Errafay (hulpverlener)
- J. van Glabbeek (hulpverlener)
- A. Grant (teamleider)
- A. El Hadoui, (hulpverlener)
- R. van Hagen (hulpverlener)
- R. Harmelink (projectcoördinator)
- S. el Kobai (hulpverlener)

M. Koopman (projectcoördinator)
E. ter Linden (hulpverlener)
J. Loenen (projectcoördinator)
E. Velema (hulpverlener)
C. Rijnen (projectcoördinator)
P. Schouwenbroek (trajectbegeleider)
J. Spijksma (projectcoördinator)
C. Thesingh (projectcoördinator)
J. van der Weide (hulpverlener)
S. Werlich (hulpverlener)

Bijlage 3

CHECKLIST GESPREKKEN MET ITB-PROJECTEN CRIMINELE ALLOCHTONE JONGEREN

1. Wie is de doelgroep van het project (leeftijd, etniciteit)
2. Sinds wanneer wordt het project uitgevoerd?
3. Hoeveel jongeren worden er gemiddeld per jaar begeleid?

Methodiek/uitvoering ITB

4. Welke methodiek of werkwijze wordt gehanteerd bij de begeleiding van criminele allochtone jongeren?
5. Hebben zich veranderingen voorgedaan in de methodiek, zoals deze in de praktijk wordt toegepast, t.o.v. de vooraf vastgestelde methodiek?
6. Wordt er in de methodiek rekening gehouden met de culturele achtergrond van de jongere?
7. Zo ja, op welke wijze gebeurt dit? Hoe vertaalt deze cultuurspecifieke aanpak zich in de praktijk van de ITB?
8. Op welke wijze wordt de culturele achtergrond van de jongere benaderd in de methodiek (positief, neutraal, negatief)? Denk aan 'wij-cultuur', schaamte, familie-eer.
9. Op welke wijze worden ouders betrokken bij de ITB? Denk aan acceptatie van de straf van het kind, ondersteuning bieden aan kind bij de ITB.
10. Hoe vindt de toewijzing van een jongere aan een hulpverlener plaats?
 - Wordt er gewerkt met allochtone hulpverleners of een multicultureel team?
 - Wordt er in de ITB een koppeling gemaakt tussen hulpverlener en jongere op basis van dezelfde afkomst?
11. Wordt er in het project bij de begeleiding van jongeren samengewerkt met migrantenorganisaties?
12. Bestaat er een verschil in ITB-methodiek tussen jongeren van verschillende leeftijden (bijv. jongeren van 12-15 jaar een andere aanpak dan jongeren van 16 jaar en ouder)?

Ervaringen

13. Welke positieve ervaringen zijn opgedaan met de methodiek (succesfactoren)?
14. Welke negatieve ervaringen zijn opgedaan met de methodiek (faalfactoren)?
15. Welke resultaten hebben (cultuurspecifieke elementen uit) de methodiek opgeleverd in de zin van:
 - het bieden van toekomstperspectief (kansen voor opleiding, werk, huisvesting);
 - het voorkomen van crimineel gedrag (recidive).
16. Zijn de ervaringen met de methodiek gebonden aan de specifieke lokale situatie (kenmerken van jongeren, hulpverlener, stad) of kunnen ze ook elders behaald worden?
17. Dient er per definitie rekening gehouden te worden met de culturele achtergrond van de allochtone jongere tijdens de ITB, of is dit niet altijd aan de orde?

Individuele Trajectbegeleiding (ITB) is een methodiek die in de strafrechtelijke hulpverlening aan jongeren van steeds groter belang wordt. Het ministerie van Justitie paste ITB reeds toe bij 'harde kern' jongeren. Daarnaast is voorgenomen deze vorm van begeleiding ook aan te gaan bieden ten behoeve van licht criminele allochtone jongeren. In dat licht is de vraag gesteld of dan rekening gehouden dient te worden met cultuurspecifieke elementen. Om deze vraag te beantwoorden is nagegaan hoe reeds langer bestaande jeugdhulpverleningsprojecten, waaraan allochtone jongeren deelnemen en waarin een vorm van individuele begeleiding wordt toegepast, hiermee omgaan.

De belangrijkste uitkomst van dit onderzoek is dat de culturele achtergrond van een jongere altijd een cruciaal element is in de hulpverlening. Daar cultuur als algemeen begrip echter weinig voorspellende waarde heeft voor het individuele gedragspatroon van de jongere of de situatie in het gezin waaruit deze afkomstig is, kunnen geen 'vuistregels' worden gegeven voor de wenselijke aanpak die algemeen geldend zijn. Een houding van openheid en respect van de hulpverlener, alsmede een zekere basiskennis van de zeden en gebruiken binnen specifieke culturen zijn echter essentieel. Allochtone hulpverleners kunnen in dat verband een zeer belangrijke rol spelen bij de kennisoverdracht binnen of tussen projectteams.

Het bovenstaande heeft vooral betrekking op benadering van de ouders van de allochtone jongeren. Van de jongeren zelf kan worden verwacht dat zij op de hoogte zijn van de hier geldende normen en waarden en dat zij zich daaraan houden, ook tijdens de begeleiding.

Drs. Toine Spapens en drs. Sandra van Wersch zijn verbonden aan IVA Tilburg, instituut voor sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek en -advies, gelieerd aan de Katholieke Universiteit Brabant.

ISBN 90-6835-363-2